

ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС ДИСЦИПЛІНИ

Лекція № 1

(2 години)

Тема лекції: Мова – явище соціальне (суспільне). Теоретична основа наукових досліджень

Мета: розуміння сутності мови як суспільного явища, її зв'язку із мисленням, культурою та суспільним розвитком народу; принципового зв'язку мови і світу; основних одиниць мови і мовлення; сприяти набуттю умінь самостійного аналітичного опрацювання та обґрунтування конкретних проблем теорії мови; теоретичних основ організації; вивчення теоретичних основ науково-дослідницької діяльності у площині сучасної вітчизняної та зарубіжної науки

Ключові слова: *інтердисциплінарні галузі, магістр, наукова ідея, гіпотеза, закон, лінгвістичні методи, теорія, наукова концепція, поняття, науковий факт, методологія, наукова діяльність, наукове дослідження.*

Завдання :

- знати ключові слова;
- опрацювати тести.

План

1. Багатопланова природа та функції мови. Парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні відношення між мовними одиницями як основа системного та синергетичного устрою людської мови. Ізоморфізм мовної системи.
2. Зв'язок мовознавства з іншими науками як із суспільними, так і з природничими. Суміжні (інтердисциплінарні) з лінгвістикою галузі наукових знань.
3. Теоретична основа наукових досліджень. Наука як система уявлень про світ. Новітні напрями дослідження у сучасній лінгвістиці. Парадигми дослідження у сучасній лінгвістиці.

Базова література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К. : Академія, 2004. – 343 с.
2. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1991. – 231 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М., 1997.
4. Гендер і мова. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: “К.І.С.”, 2004. – С. 454-473.
5. Демьянков В.З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века // Язык и наука конца 20 века. – М.: Институт языкознания РАН, 1995. – С. 239-320.
6. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Л. Єрін. – К. : Центр навч. літ-и, 2004. – 212 с.
7. Іваненко С.М., Карпусь А.К. Лінгвостилістична інтерпретація тексту (для факультетів іноземних мов університетів і педагогічних вищих закладів освіти): Підручник. – К.: КДЛУ, 1998.
8. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004.
9. Клименюк О. В. Технологія наукового дослідження : авторський підручн. / О. В. Клименюк. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2006. – 308 с.
10. Ковбасюк Л.А. Сучасні лінгвістичні теорії: лекційні, практичні, самостійні модулі та тести: Навчально-методичний посібник для магістрів заочної форми навчання.

Спеціальність: 8.010103. ПМСО. Мова та література (німецька) / Л.А.Ковбасюк, Н.В.Романова. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. – 96 с.

11. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К.: „Академія”, 1999. – 288 с.

12. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. – К.: Академія, 2006. – 424 с.

13. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005.

14. Мовознавство: науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні та українського мовно-інформаційного фонду НАН України. – Режим доступу : www.movoznavstvo.org.ua/

15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

16. Сухорольська С. М. Методи лінгвістичних досліджень : навч. посібник / С. М. Сухорольська, О. І. Федоренко. – Львів : Інтелект-захід, 2009. – 348 с.

17. Манакін В. М. Мова як енергетичний феномен / В. Манакін // Світогляд. – 2008. – № 2. – С. 48 – 51.

18. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства / О. С. Мельничук // Мовознавство. – 1997. – № 3 – С. 3–19.

Багатопланова природа та функції мови

Мова – явище соціальне (суспільне). Вона виникає, щоб задовольнити потреби людського суспільства, є однією з найважливіших ознак суспільства й поза ним існувати не може.

1 *Комунікативна. мова* – гол. засобу спілкування, використовується в усіх сферах комунікації мова, якою не спілкуються, стає мертвою, і в історії людських мов дуже мало прикладів повернення мов до життя.

2 *Номінативна (називна) функція* – за допомогою цієї функції усі предмети, явища, якості, властивості, процеси тощо одержують назву під якою існують в житті і свідомості мовців.

3 *Гносеологічна (пізнавальна).* Комунікація відбувається, як правило, для того щоб передати чи засвоїти інформацію, знання або набутий досвід. Мова – могутній засіб пізнання. Людина ніколи не пізнає світ “із нуля”, вона користується не лише індивідуальним досвідом, а й суспільним, який закодовано в мові.

4 *Експресивна (виражальна).* Спілкування – це й соц процес, і міжособистісний.

5 *Естетично-культурологічна.* Ця функція виражається в естетичних, культурних і національних уподобаннях певної нації. Культура кожного народу зафіксована в його мові. Пропагуючи свою мову у світі, ми пропагуємо власну культуру, її надбання, збагачуючи світову культуру. Мовна культура є показником її загальної культури. Руйнування естетично-культурологічної функції призводить до того, що нація поступово переходить у безнаціональну чи в іншу національну парадигму.

6 *Виховна:* слово прищеплює моральні принципи, виховує національно-свідомого громадянина, естетичне світовідчуття.

7 *Магічно-містична:* сила слова – у вірі людей у можливість за допомогою слова викликати богоявлення, оживити мертвих, подіяти на певний предмет чи особу, підкоряючи їх своїй волі; викор-вали в давнину в замовляннях та заговорах, які мали

практичну функцію, але за словесною формою вони були справжніми мистецько-поетичними творами. Колядки, щедрівки, примовляння

8 *Філософсько-світоглядна*: мова прив'язує етнос до його природного оточення, ландшафту, предметного обжитого космосу, з рослинністю та звіриною включно, який становить неорганічне тіло народу.

9 *Ідентифікаційна*. Мова є засобом ідентифікації, ототожнення особи в межах певної людської спільноти, засобом об'єднання людей у народ, націю, засобом консолідації населення в державі. Ця ідентифікація виявляється і в часовому, і в просторовому вимірах.

10 *Мислетворча (когнітивна) функція* - мова є засобом формування думки. Людина мислить у мовних формах. Тому мислити – означає оперувати поняттями у мовній формі, у мовному вираженні.

11 *Гуманізуюча функція* – мова є засобом передачі думок людей на відстані. Завдяки мові та мовленню думки окремих людей із їх власного надбання перетворюються на духовне надбання всього суспільства. Людина сприймає світ не лише власним розумом, а й органами відчуття і розумом усіх людей, досвід яких нею сприймається завдяки мові. Так людина стає носієм культури, отже, гуманізується.

12 *Волюнтаривна функція* – мова є засобом вираження волі співрозмовника: вітання, прохання, запрошення, порада, спонування тощо. Ця функція є близькою до експресивної.

Усі функції мова не виконує окремо, вони взаємодіють між собою, впливають одна на одну, близькі за своєю суттю. Повнота виконання функцій означає ефективність мовоіснування.

Місце мовознавства в системі наук

Мовознавство пов'язане як із суспільними, так і з природничими науками. Ці зв'язки є обопільними: результати мовознавчих досліджень використовуються іншими науками і навпаки.

Мова – явище суспільне, отже, й мовознавство належить до суспільних наук і передусім пов'язане з такими суспільними науками, як історія, археологія, етнографія, соціологія, психологія, літературознавство та ін.

Зв'язок мовознавства з історією очевидний, позаяк історія мови є частиною історії народу. Крім того, мова в своєму словнику фіксує історичні факти життя народу, його контакти з іншими етносами, розвиток культури тощо. Археологія постачає мовознавству віднайдені при розкопках пам'ятки писемності, які розшифровують лінгвісти. Етнографія, яка вивчає побут і культуру народу, допомагає в дослідженні говірок. Ефективним є зв'язок мовознавства із соціологією – наукою про суспільство, бо мова функціонує тільки в суспільстві й суспільство впливає на розвиток та функціонування мови. Зв'язок мовознавства з психологією полягає в тому, що в мові відображається психічний склад, менталітет народу – носія мови, а породження і сприйняття мовлення має психічне підґрунтя. З логікою, яка вивчає форми й закони мислення, мовознавство поєднує те, що мова є найважливішим засобом мислення. Із літературознавством – спільний об'єкт вивчення – слово (літературу називають мистецтвом слова). Разом вони утворюють науку філологію (phileo «люблю» і logos «слово»). Особливо тісно з літературознавством пов'язані стилістика й історія літературної мови.

Із природничих наук мовознавство пов'язане насамперед з фізіологією людини й антропологією. Перша з них допомагає пояснити артикуляцію звуків, а друга – походження мови. Мовознавство співпрацює також з медициною (мовознавчі факти виявилися корисними у психіатрії, дефектології, логопедії, в лікуванні порушень мовлення – різного роду афазій); фізикою (акустична характеристика звуків мови); кібернетикою (мова є складною кібернетичною, тобто керуючою і керованою, системою); математикою (в мовознавстві використовують математичні методи); семіотикою, яка вивчає різні знакові системи (мова є однією із знакових систем); географією (мовні явища наносять на географічну карту для показу зон їх поширення). На стику мовознавства і цих наук виникли нейролінгвістика, інженерна лінгвістика, математична лінгвістика, лінгвсеміотика, лінгвогеографія тощо.

Особливої уваги заслуговує зв'язок мовознавства з філософією, яка вивчає найзагальніші закони природи, суспільства і мислення. Філософія дає мовознавству методологію. Системний підхід до вивчення мовних явищ, принцип історизму в поясненні мовних фактів, критерій перевірки одержаних результатів на практиці – ось тільки деякі із засадничих передумов лінгвістичних студій. Доречно нагадати, що мовознавство зародилося в лоні філософії і лише згодом виокремилося як наука.

Отже, мовознавство пов'язане майже з усіма науками, бо мова є невід'ємним компонентом усіх без винятку видів діяльності людини й основним джерелом збереження інформації.

Зв'язок мовознавства з іншими науками. Суміжні (інтердисциплінарні) з лінгвістикою галузі наукових знань.

На сучасному етапі розвитку мовознавчих студій, мовознавство пов'язане як із суспільними, так і з природничими науками.

Природничі науки: • математикою (методи математичної логіки застосовуються для формального опису мовних категорій; математичні методи застосовуються для встановлення кількісних показників вживаємої мови); • кібернетикою (створення складних систем обслуговування ЕОМ; поява нових можливостей дослідження мовних фактів за рахунок залучення інформаційних технологій);

• біологією (зв'язок еволюції мови і людини); • нейролінгвістикою (вивчення норм/патологій мовленнєвої діяльності); • анатомією і фізіологією (артикуляторно-акустичний аспект продукування звуків);

Фонетика тому особливо тісно пов'язана з фізикою. Звукові явища мови вивчає розділ фізики – акустика. Для правильного розуміння того, що із звукового континууму (безперервної множини) мова відбирає певні звукові комплекси для організації своєї знакової системи, лінгвістичні потрібні відомості про акустичні характеристики, пов'язані з висотою, силою, тривалістю звуку, із співвідношенням явищ тону і шуму, з розумінням звукового спектру і явищ резонансу.

Сусп. науки: • етнографія (функціонування мови в суспільствах різних типів); • соціологія (функціонування мови в різних соціумах); • теорія комунікації (різні види комунікації в суспільстві, у тому числі і мовна);

• культурна антропологія (досліджується комунікація за допомогою будь-яких повідомлень і не лише знакових і мовних); • семіотика – наукою про знакові системи (вивчається мова як знакова система з точки зору його структури і функцій);

Нарешті, вирішуючи різноманітні прикладні завдання, пов'язані з вивченням різних мов, мовознавство взаємодіє з педагогікою і методикою, а в наші дні усе більшою мірою з такими науками, як математика, статистика, теорія інформації і кібернетика. Математичною підхід використовується, зокрема, при вивченні конкретних мовних одиниць, наприклад, для встановлення частотності конкретних синтаксичних конструкцій, кількісних характеристик вживаності лексичних одиниць.

Парадигми дослідження у сучасній лінгвістиці. методи лінгвістичного дослідження

Лінгвістичні парадигми дослідження. Мовознавство ХХІ століття визначається одночасним співіснуванням багатьох парадигм наукового знання і різноманітних підходів до вивчення усіх аспектів людської мови, що характеризуються експансіонізмом, експланаторністю, функціоналізмом та антропоцентризмом. Протягом багатьох років мовознавці сучасності намагаються виокремити найбільш вагомі та найбільш поширені парадигми лінгвістичних досліджень, формуючи оригінальні методології та методики аналізу, а також специфікуючи дослідницький вектор наукового пошуку.

Традиційно, у науці про мову розрізняють три наукові парадигми: 1) порівняльно-історичну (контрактивну, зіставну) парадигму, яка ґрунтується на порівняльно-історичному методі і властива лінгвістичним дослідженням ХІХ ст.; 2) системно-структурну парадигму, основою якої стає слово з усіма його аспектами у межах мовної системи; 3) антропоцентричну парадигму, що ґрунтується на дослідженні того, що відбулося і нині відбувається з мовою та інтерпретованим людиною світом з позиції самої людини.

Протягом останніх років, з позиції В.З.Дем'янка, існує тенденція виокремлення у мовознавстві ХХ –ХХІ ст. домінуючих лінгвістичних теорій, а саме: 1) генеративну лінгвістику; 2) функціональну лінгвістику; 3) теорію прототипів; 4) лінгвістику текста або дискурсивну лінгвістику; 5) комунікативну лінгвістику; 6) когнітивну лінгвістику.

Значна кількість лінгвістів сучасності наголошує на тому, що парадигмальний простір дослідження в сучасній лінгвістиці отримав нові орієнтири, тому необхідно виокремлювати такі напрями, які поєднують в собі дослідження суміжних областей науки. Отже, у мовознавстві розрізняють:

- 1) комунікативно-прагматичний напрям,
- 2) когнітивно-дискурсивний та
- 3) когнітивно-семіотичний напрям.

У межах кожного з зазначених напрямів виокремлюються та розвиваються ономасіологічний, семасіологічний, функціональний, лінгвікогнітивний та лінгвокультурологічний підходи до вивчення семантичного, синтаксичного, стилістичного тощо аспектів мовних та мовленнєвих одиниць. Виходячи з назв вищезазначених напрямів, стає зрозумілим, що жодна галузь сучасного мовознавства не може претендувати на свою абсолютну автономність та виключну важливість, оскільки кожна лінгвістична парадигма вивчення мовних явищ постачає корисний матеріал для різних сфер лінгвістичних знань.

Основним здобутком комунікативно-прагматичної парадигми дослідження мовних явищ є загальна теорія комунікації. Серед важливих праць у рамках даної парадигми виокремимо “Основи комунікативної лінгвістики” Ф.С. Бацевича, “Теорію комунікації”

Г.Г. Почепцова та ін. Комунікативно-прагматичним аспектом дослідження тексту у вітчизняній науці про мову займається І.М. Колєгаєва та ін.

Когнітивно-дискурсивна парадигма вивчення різних аспектів мовних та мовленнєвих одиниць базується на здобутках європейських та американських лінгвістів у сфері когнітології, напр., таких як Д. Лакофф тощо. Але розробки підґрунтя теорії значення, образності, референції та номінації можна знайти в роботах вітчизняних учених Н.Д. Арутюнової, О.С. Кубрякової, О.О. Уфимцевої тощо. Основою лінгвістичних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми є дискурс, який розглядається не лише як текст, а як комунікативна дія в комунікації, в якій поєднується вербальне і невербальне, а також психологічні, соціальні, культурні та інші компоненти. Когнітивно-дискурсивний аналіз використовується для вивчення різномовних інформаційних потоків, які відображаються різні мовні картини світу. У площині когнітивно-дискурсивної парадигми проводиться також концептуальний аналіз художнього тексту або текстових концептів тощо. В Україні когнітивно-дискурсивний напрям досліджень розробляється науковими школами таких мовознавців, як О.П. Воробйова, А.Е. Левицький, С.А. Жаботинська, О.О. Селіванова тощо.

Поєднання теоретичних доробків когнітивної лінгвістики та семіотичної теорії привело до виникнення когнітивно-семіотичної парадигми. Когнітивно-семіотична парадигма дослідження, у площині якої семіотичний аспект мовної одиниці вивчається на основі її комунікативної значущості, розвинена, за словами Л.І. Белєхової, не досить достатньо в сучасному вітчизняному мовознавстві. Найбільш поширеним і найбільш відомим є лінгвокультурологічний підхід до вивчення семантики у межах когнітивно-семіотичної парадигми, в якому працюють такі вчені, як А.В. Красних, В.М. Телія, В.О. Маслова та ін.

Аналізуючи методологічні положення сучасного мовознавства варто приділити увагу найбільш вагомим методам наукового пошуку, до яких належать:

метод лінгвістичного опису та спостереження, суть якого полягає в інвентаризації та систематизації, класифікації та інтерпретації структурних, семантичних та функціональних властивостей мовних одиниць, що дає змогу встановити корпус аналізованих одиниць;

аналіз лексикографічних джерел, шляхом використання якого порівнюються лексикографічні експлікації значень мовних одиниць;

аналіз словникових дефініцій, що дозволяє визначити семну структуру мовних одиниць, виявити змістовний мінімум концепту, інваріант, що створює базу для подальшого вивчення як мовної одиниці, так і концепту;

метод компонентного аналізу використовується для визначення семантичної структури досліджуваних мовних одиниць (значення слова розщеплюється на складові компоненти, семи, що знаходяться у певній структурній організації), для виявлення семантичних змін, семантичних трансформацій, для розкриття семантичних зв'язків між лексичними одиницями в контексті;

метод контрастивного (зіставного) аналізу залучається для виявлення спільного та відмінного у використанні мовних засобів спорідненими та неспорідненими мовами; він встановлює в першу чергу контрастивні відношення на всіх мовних рівнях;

соціолінгвістичні методи (анкетування, інтерв'ю тощо) дозволяють встановити детермінативний зв'язок між формуванням аналізованих мовних одиниць та соціокультурними чинниками при синхронічному та діахронічному дослідженнях;

контекстно-ситуативний аналіз дискурсу досліджує специфіку функціональних характеристик мовних одиниць у певних різновидах тексту.

Парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні відношення між мовними одиницями як основа системного та синергетичного устрою людської мови. Ізоморфізм мовної системи

Як будь-яка система, мовна система базується на відношеннях. Відношення між мовними одиницями бувають парадигматичні, синтагматичні й ієрархічні. Парадигмат. відношення – відношення вибору, асоціації, що ґрунтуються на подібності й відмінності позначувальних і позначуваних одиниць мови. Так, парадигматичними у фонетиці є відношення між дзвінками і глухими, м'якими і твердими звуками; в граматиці – між відмінковими формами слів, формами дієвідмінювання, між різними типами речень тощо; в лексико-семантичній системі – це синонімічні, антонімічні, гіпонімічні, конверсивні та інші відношення. Парадигматичні відношення називають вертикальними, оскільки будь-яку парадигму можна записати в стовпчик, вертикально (наприклад, відмінкову парадигму іменника чи іншої частини мови, лексико-семантичну групу тощо).

Синтагматичні – відношення одиниць, розташованих лінійно; це здатність мовних елементів поєднуватися. Синтагматичні відношення називають горизонтальними, оскільки вони завжди реалізуються між одиницями, які розташовуються одна за одною. Так, фонеми поєднуються не як-небудь, а вибірково. В українській мові на початку слова немає такого звукосполучення, як цст. Синтагматичними зв'язками спричинені такі фонетичні явища, як асиміляція, дисиміляція, сингармонізм, акомодация, гаплогія тощо. У словотворі синтагматичні відношення виявляються в тому, що існує певна закономірність у поєднанні морфем.

Епідигматичні відношення – асоціативно-дериваційні зв'язки між словами за формою і за змістом. Асоціативно-дериваційні зв'язки за формою можна проілюструвати таким прикладом: слово земля у значенні «ґрунт» асоціюється з такими словов формами, як земельний, землероб, землевласник, землеволодіння, тоді як земля у значенні «суша» асоціюється з такими формами, як земний, наземний, підземний, земноводний, а земля у значенні «планета» – з формами земляни, навколоземний, приземлитися, приземлення тощо.

Асоціативно-дериваційні зв'язки за змістом мають місце тоді, коли переносне значення слова семантично не мотивується прямим. Так, слово чорнити має значення «ганьбити, знеславлювати кого-, що-небудь», яке пов'язане з його основним значенням «робити що-небудь чорним» чисто асоціативно.

Теорія ізоморфізму – відсутність якісної відмінності між різними рівнями мови і дозволяє застосовувати в їх дослідженні одні й ті самі методи і принципи. Для прихильників цієї теорії обґрунтованим є запозичення методів та понять, які використовуються при вивченні одного рівня, для дослідження іншого, наприклад запозичення методів і понять фонології у дослідженні лексики або граматики.

Лекція № 2

Тема лекції: *Мовна комунікація*

План

1. Вербальні та невербальні засоби комунікації. Поняття про паралінгвістику та паракінесику.
2. Базові поняття мовної комунікації.
3. Становлення та розвиток медіалінгвістики як напрямку сучасного мовознавства.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Визначити предмет та об'єкт комунікативної лінгвістики.
2. Дати визначення поняття "комунікація".
3. Охарактеризувати базові поняття комунікативної лінгвістики.
4. Моделі комунікації.
5. Висвітлити сутність комунікативної діяльності.
6. Окреслити основні ознаки найважливіших форм спілкування.
7. Пояснити сутність комунікативного акту та його складових.
8. Закони успішної комунікації.
9. Охарактеризувати основні невербальні компоненти комунікативної діяльності.
10. Висвітлити зв'язок мови, культури та мовлення.
11. Визначити предмет та об'єкт міжкультурної комунікації.

Рекомендована література

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. М. : Academia, 2002. 394 с.
2. Ахренова Н. А. Интернет-дискурс как глобальное межкультурное явление и его языковое оформление: автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.04 "Теория языка". М., 2009. 36 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-е вид., доповн. К. : Академія, 2009. 376 с.
4. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / пер. с англ. А. Д. Шмелева ; под ред. Т. В. Булыгиной. М. : Школа «Языки русской культуры», 1999. 776 с. URL : <http://search.rsl.ru/ru/catalog/record/598629>
5. Голубовська І. О. Мова соціальних мереж як новітній лінгвістичний феномен. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Вип 55. С. 49-56.
6. Гриценко Л. М. Особенности виртуального дискурса. *Молодой ученый*. 2011. Т. 2, № 6. С. 17-20.
7. Гудзь Н. О. Интернет-дискурс: структурна специфіка та конститутивні ознаки. *Наукові записки. Серія: Філологічна*. 2013. Випуск 35. Острог: Видавництво Національний університет "Острозька Академія". С. 79-81.
8. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации. Харьков: Штрих, 2001. 384 с.
9. Єрмоленко С. Я. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. К. : Либідь, 2001. 223 с.
10. Иванов Л. Ю. Язык интернета: заметки лингвиста. URL : <http://www.twirpx.com/file/751186>

11. Корнєва Л. М. Невербальні засоби в міжкультурній комунікації. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 49, Т.1. С. 88-90.
12. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики: аналітичний огляд : навч. посібник. К. : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
14. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. К., 2006. 716 с.
15. Соболева И. А. Маргинализация социума и медиадискурса. *Лінгвістика*. 2009. № 1. С. 169-174.
16. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньо-структурні процеси / відп. ред. С. Я. Єрмоленко. К. : ППВФ, 2009. 239 с.
17. Черниш О. Сутнісні характеристики понять «9м.9.9лінгвіс» та «9м.9.9лінгв» у сучасній 9м.9.9лінгвістиці. *Наукові записки. Серія : «Філологічні науки» (мовознавство)* : матеріали VII Міжнар. науково- практ. конференції [«Мови і світ: дослідження та викладання»], (Кіровоград, 28–29 березня, 2013 р.). Кіровоград : Кіровоградський держ. 9м.9. ун-т 9м.. В. Винниченка, 2013. С. 309–313.
18. Чугу С. Вивчення взаємодії мови і культури в контексті зміни наукових парадигм // *Наук. Вісник Херсон. Держ. Ун-ту. Серія “Лінгвістика”*: Зб. Наук. Пр. Херсон: Вид-во ХДУ, 2005. Випуск 2. С. 38 – 40.
19. Українська мова : [енциклопедія] / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та 9м..]. [2-ге вид., 9м.9.. I доп.]. К. : «Українська енциклопедія» 9м.. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Матеріали до теми

Основи мовної комунікації. Базові поняття мовної комунікації. Поняття „комунікація”. Комунікативна лінгвістика. Моделі комунікації. Компоненти комунікації. Природа і форми комунікації. Комунікативна діяльність. Вербальні компоненти спілкування. Форми мовної комунікації.

Комунікативний акт та його ознаки. Невербальні засоби комунікації

Поняття «комунікація». Посилення обміну інформацією в суспільстві супроводжується зростанням інтересу до наукового аналізу процесів мовленнєвої діяльності і, особливо, до практичних рекомендацій, які впливають з цього аналізу і дозволяють забезпечити високу ефективність впливу повідомлення на адресата, підготовки мовленнєвого твору адресантом тощо в процесі комунікації.

Термін „комунікація” походить від латинського слова „communicatio” – єдність, передача, з’єднання, повідомлення, пов’язаного з дієсловом „communico” – „роблю спільним, повідомляю, з’єдную”, похідним від „communis” – „спільний”.

Поняття „комунікація” може вживатись у трьох значеннях:

- соціальна комунікація (комунікація, спілкування між людьми та іншими соціальними суб’єктами);
- зв’язок (за допомогою технічних засобів);
- певна система, за допомогою якої забезпечується сполучення між віддаленими об’єктами (наприклад, підземні комунікації, транспортні комунікації, каналізаційні комунікації тощо).

Мовознавці займаються дослідженням мовної комунікації, тобто нормативним та ненормативним вживанням слів та словосполучень у мові (як усній, так і письмовій) з метою досягнення певного комунікативного результату. Саме мовна комунікація є об’єктом дослідження теорії мовленнєвої комунікації, комунікативної лінгвістики тощо, відносно нових розділів сучасного мовознавства.

Як наука, комунікативна лінгвістика почала формуватися у другій половині ХХ століття. Комунікативна лінгвістика – розділ і водночас новий напрям сучасної науки про мову, предметом якого є процеси спілкування людей з використанням живої природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складових комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуативних та ін.).

Предметом комунікативної лінгвістики є вивчення мови в реальних процесах спілкування (комунікації).

Моделі спілкування з позиції семіотики з урахуванням різних складових комунікативного акту, типів зв'язків між учасниками і плину спілкування класифікують на три групи: лінійні, інтерактивні, трансакційні.

Вербальна – процес взаємообміну інформацією за допомогою мови (усної – прямоконтактне (виступи, доповіді, лекції, розповіді) і опосередкованоконтактне (монологічне мовлення по радіо, телебаченню, комунікація у комп'ютерних мережах), писемної, внутрішньої), який відбувається за своїми внутрішніми законами, вимагає активної розумової діяльності та ґрунтується на певній системі усталених норм.

Основні невербальні знаки:

- фонація (різні характеристики голосу (сила, тембр, дикція);
- кінесика (міміка, жести та пози);
- такесика (доторкання до співрозмовника);
- проксемика (відстань між співрозмовниками).

Знаки паралінгвістичної комунікації: вираз обличчя, зорові контакти. Деякі автори до неверб. засобів включають мовчання. За характером функціонування неверб. засоби комунікації підрозділяються на навмисні (довільні) / контролюючі, ті, які цілеспрямовано використовуються адресантом, та спонтанні / недовільні, неконтролюючі.

Несловесну інформацію вивчає *паралінгвістика* і *паракінесика*. До паралінгвістичних належать усі способи передачі інформації, які пов'язані зі звучанням мови: акустичні характеристики голосу (тембр, висота, гучність), паузи, інтонація тощо. До паракінесики – жести і міміка.

Графодеривація як один із продуктивних способів словотворення, її основні різновиди, а також семантичні особливості графічних гібридів.

Кінесика. Проксеміка. Культура та мова. Міжкультурна комунікація. Визначення поняття «культура». Культура, мова та мовлення. Міжкультурна комунікація. Аналіз комунікативної ситуації.

Медіалінгвістика. Становлення та розвиток медіалінгвістики як напряму сучасного мовознавства. Сутнісні характеристики понять «медіадискурс» та «медіатекст», «медіадискурс», «масова комунікація», «інтернет-вокабуляр» у сучасній медіалінгвістиці.

Медіалінгвістика (медійна лінгвістика) – новий напрямок сучасної лінгвістики, що вивчає функціонування мови в засобах масової інформації. Серед важливих передумов виникнення медіалінгвістики є стрімке зростання інформаційно-комунікаційних технологій, створення глобальної мережі медіакомунікації, формування та розвиток єдиного інформаційного простору, становлення та наукове осмислення поняття "мова ЗМІ", визначення його функціонально-стилістичних особливостей та внутрішньої структури тощо. Медіалінгвістика розглядає такі питання, як: теоретичні засади та суспільні передумови виникнення медіалінгвістики, роль ЗМІ в динаміці мовних процесів, функціонально-стилістичний статус медіамовлення, поняття медіатексту як базової категорії медіалінгвістики, опис методів вивчення текстів масової інформації, аналіз лінгвостилістичних ознак основних типів і жанрів медіатекстів та ін.

В Україні активне впровадження терміна "медіалінгвістика" пов'язано з працями професора Лариси Шевченко. Першим виданням із медіалінгвістики вважається колективна лексикографічна праця викладачів Київського національного університету

імені Тараса Шевченка Лариси Шевченко, Дмитра Дергача та Дмитра Сизонова "Медіалінгвістика. Словник термінів і понять" (2013) [1].

Коло наукових видань медіалінгвістики невпинно розширюється. До числа таких, зокрема, можна віднести дослідження Т. Ковалевської, О. Селіваної, Н. Слухай, Н. Шумарової, Д. Дергача, Д. Сизонова, М. Штельмах, С. Чемеркіна, О. Стишова, Н. Компанцевої, Д. Баранника та ін.

У 2013 році в КНУ імені Тараса Шевченка започатковано нову спеціалізацію "Медіалінгвістика" [2]. В 2014 році українських медіалінгвістів внесено в список учасників міжнародного наукового проекту "Медіалінгвістика ХХІ ст." [3][4]. З 2013 року в міжнародному журналі "Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика" введена спеціальна рубрика "Медійна проблематика в модерній лінгвістиці", що висвітлює сучасні проблеми медіалінгвістики (вип. 26-31) [5].

У квітні 2015 року був проведений перший в Україні круглий стіл з медіалінгвістики "Знаки культури в українських медіа" [6]. З цього ж року українські медіалінгвісти постійно публікуються в міжнародному виданні "Медіалінгвістика" [7], описуючи актуальні проблеми української медіалінгвістики.

У звіті Медіалінгвістичної комісії Міжнародного комітету славістів відзначений здобуток Київського наукового осередку медіалінгвістів під керівництвом професора Лариси Шевченко.

У модерному світі, інтегральною ознакою якого є «поступ сучасних ідей» як динамічної панорамної картини науки (Ж. Рюс), все переконливішими стають результати нових напрямків пізнання соціуму і масової свідомості. Лінгвістичне модулювання й інтерпретація вербалізованої свідомості суспільства, його окремих соціальних груп із метою адекватної комунікації та впливу стають важливим аргументом для інтердисциплінарних досліджень. Медіалінгвістика в такій постановці питання – філологічний дискурс сучасної славістики, спекторально зосереджений на текстах масової комунікації, інтерпретованих в комплексі дослідницьких інструментів теорії медіа та мовознавства.

Гостра актуальність медіалінгвістики для сучасних наук усвідомлена в західноєвропейській науці ще з початку минулого століття (зрозуміло, йдеться про системне, а не фрагментарне представлення категорій, понять і концепцій названого напрямку знання). Свідченням цього є не лише численні праці авторитетних дослідників Р. Бертса [6], В. Бріда [7], Т. Ван-Дейка [8], М.Л. Гейса [9], Д. Мак-Квейла [2] та ін., але й опрацьовані ними локуси знання, де розглядаються як самостійні проблеми недейних жанрів, специфіки носіїв медійної інформації, особливостей структуризації тематично, соціально, політично, гендерно та ін. орієнтованих видань, мовно-стилістичні домінанти тексту / текстів.

Більше того, активно працює медійна наукова періодика, така як «Європейський журнал комунікації» («European Journal of Communication»), «Аннали Американської академії політичних та соціальних наук» («Annals of the American Academy of Political and Social Sciences»), «Журнал недейних студій» («Media Studies Journal»), «Масова комунікація і суспільство» («Mass Communication and Society»), «Комунікативний пошук» («Communication Research»), «Культуральні студії та комунікації» («Cultural Studies and Communication») та ін.

Інтелектуальну діяльність наукових інтерпретаторів медіа забезпечують спеціалізовані видавництва, до числа яких можна віднести зокрема «Free Press» або видавничі програми потужних університетських центрів Оксфорду («Oxford University Press»), Чикаго («University of Chicago Press»), Торонто («Toronto University Press») та ін.

У філологічній славистиці медійна проблематика як об'єкт наукового інтегрального аналізу окреслюється пізніше. На нашу думку, з причин традиційної для славістики зосередженості передусім на фундаментальних питаннях як мовознавства, так і скорельованих з ним галузей гуманітаристики. Обмеженою до мотивації була і практична

спрямованість результатів медіа лінгвістичних напрацювань: медівники працювали в парадигмі однієї ідеології. Відтак детальна розробка методів і форм роботи з вербалізацією масової свідомості була в центрі уваги достатньо вузького кола професіоналів (зокрема, медійників-міжнародників, а також інституцій, пов'язаних із підготовкою ідеологічних кадрів).

Проте вже з середини ХХ ст. формується славістичний недейний дискурс як вимога часу, соціальної та пізнавальної рефлексії на динамічно змінюваний світ. сьогодні можна говорити про медіалінгвістичні дослідження в усіх слов'янських країнах та широкий спектр аналізованої проблематики. Водночас формується авторитетні центри медіа лінгвістики, до опрацювання пошукової проблематики в яких залучаються фахівці з усього світу. Як це, зокрема, відбувається в колі медіалінгвістів московської школи (Г. Солганик, В. Костомаров, Т. Добросклонська, Н. Клушина та ін.), санки-петербурзької школи (Л. Дускаєва, М. Воскресенська, В. Васильєва, К. Рогова та ін.), численних дослідницьких центрів, пов'язаних із провідними слов'янськими університетами в м. Ополє (Польща), де відома стилістична школа з безумовним науковим лідерством С. Гайди протягом кількох десятиліть не тільки розробляє медіалінгвістичну проблематику як локус загальностилістичної, але й широко представляє її у статусному періодичному збірнику «Stylistyka» на регулярній міжнародній опольській конференції та в монографічних дослідженнях.

Окремо слід наголосити на українській медіа лінгвістичній традиції, що бере початок з 70-80-х рр. минулого століття – спочатку як авторська проблематика окремих дослідників (І. Чередниченко, Д. Баранник та ін.), пізніше – як окремий сегмент стилістичної проблематики (колективна монографія Інституту мовознавства НАН України «Жанри і стилі в історії української літературної мови» [1]).

На початку нового тисячоліття українська медіалінгвістика має всі характеристики сформованого наукового напрямку, як у теоретичних, так і в прикладному аспектах. Велике коло мовознавців системно опрацьовують актуальні медіалінгвістичні проблеми (С. Чемеркін, Л. Шевченко, Д. Дергач, Д. Сизонов та ін.), що виявлена в численних виданнях [3; 5 та ін.]. Вперше в Україні в Київському університеті започатковано медіалінгвістичну спеціалізацію, що передбачає рівневу підготовку бакалаврів, магістрів, аспірантів і докторантів. Розробляються лексикографічні проекти з укладання словників мови медіа різних типів, проводяться щорічні конференції та круглі столи, де аналізуються медіа в різних дослідницьких парадигмах.

З очевидних причин життя мови в сучасному суспільстві / суспільствах є проблемою важливою і вкрай дискусійною. Медіалінгвісти мають дати відповідь на питання щодо функцій мови в соціумі, мовної сугестії, тенденцій розвитку літературної мови, її реального нормування та ін. – саме ці питання (загальні й часткові) актуалізуються дослідниками мови засобів масової інформації. Окремим, але вкрай важливим складником аналізу медіалінгвістів, є мовна реальність в Інтернеті, з його поліфонічністю жанрів, мов, типів текстів і джерел інформації. Перед медіалінгвістикою, отже, відкривається безліч реальних проблем існування національних мов, комунікативних міжмовних діалогів, принципів організації текстів, їх інформативності в соціальному середовищі.

Медіалінгвістика - забезпечує системний науковий підхід до вивчення мови ЗМІ. Увагу лінгвістів привертають функціонально-стильові особливості мови засобів масової комунікації (ЗМК), типологія медійних текстів і лінгвомедійні технології [3].

Медійним текстом прийнято вважати будь-який текст, що існує в системі масмедіа. Він є своєрідною проекцією культурного простору і має цілий ряд особливостей стосовно своєї структури, змісту і мовного наповнення [4: 29-30]; це постійне і безкінечне посилення текстів один на одного і безкінечне цитування; немає базових текстів.

Серед загальних ознак медійних текстів виділяють наступні:

- ☐ популярність (популяризація доступної інформації в ЗМІ);
- ☐ актуальність (презентація важливої інформації, що може мати вплив на майбутнє);
- ☐ релевантність (відповідність інформаційним вимогам аудиторії);
- ☐ контекстуальність (представлення подій у певному контексті (напр., політичні новини, кримінальна хроніка);
- ☐ інтертекстуальність (текстуальна взаємодія);
- ☐ стереотипність (оперування зафіксованими в суспільстві стереотипами, їх підтримка або спростування);
- ☐ стандартизованість (створення медійних текстів згідно певних стандартів (мовні, жанрові тощо).

Центральним елементом масової комунікації є – соціальне спілкування, що включає в себе пошук, створення, обробку і розповсюдження суспільно важливої інформації за допомогою текстів і дискурсів, які в свою чергу формують медійні комунікативні акти і процеси. Основним завданням медійного тексту є передача великого обсягу інформації у найкоротший проміжок часу уникаючи безпосереднього контакту з адресатом

Інтернет-дискурс: структурна специфіка та конститутивні ознаки. Феномен Інтернет-комунікації.

Феномен Інтернету породив не лише нове комунікативне середовище, але й став об'єктом численних наукових розвідок, в тому числі й лінгвістичних. У зв'язку зі стрімким розвитком комп'ютерних технологій, актуальним в системі гуманітарних знань стає виділення та вивчення Інтернет-дискурсу та виокремлення нового напрямку лінгвістичних досліджень – Інтернет-лінгвістики.

Так, в сучасних лінгвістичних студіях існують ґрунтовні дослідження присвячені окремим жанрам Інтернет-дискурсу: форумам (Н. Г. Лукашенко), комп'ютерним конференціям (О. М. Галичкіна), Інтернет-новинам (Н. В. Коломієць), блогам (Т. М. Гермашова, К. В. Лазуткіна), Інтернет-щоденникам (С. В. Заборовська). Студіюються лінгвокультурологічні (О. В. Лутовинова) та гендерні особливості (А. Н. Гайфулліна, О. І. Горошко, Л. Ф. Компанцева) Інтернет-дискурсу. Значну увагу приділено дослідженню Інтернет-дискурсу з позицій когнітивно-перекладацького, зіставного та когнітивно-прагматичного підходів (В. Г. Згурська, Л. Л. Славова, Л.Ф. Компанцева). В низці досліджень концептуально осмислюються такі засадничі поняття Інтернет-комунікації, як гіпертекст (О. М. Галичкіна, Р. Доукінс, М. В. Розін, Дж. Нельсон).

Отже, можна стверджувати, що у філологічних студіях початку ХХІ ст. створено відповідні теоретичні засади та накопичено емпіричний матеріал для вивчення віртуальної комунікації, що створюється в мережі Інтернет.

Інтернет-дискурс є надзвичайно неоднорідним.

Основними вимогами до організації побудови інформації в рамках Інтернет-дискурсу є чіткість розподілу текстового поля на певні сегменти та забезпечення внутрішніх зв'язків між ними.

Як зазначає Н. Г. Лукашенко, структурна організація Інтернет-дискурсу визначається *гіпертекстом*, що є різновидом текстового документа, окремі частини якого зв'язуються за допомогою *гіперпосилань*. Гіперпосилання і тексти повідомлень як структурні елементи гіпертексту набувають мовного представлення у вигляді електронного документа. Гіперпосилання Інтернет-дискурсу являють собою перелік або список ключових слів чи словосполучень; підкреслене та виділене кольором ключове слово (словосполучення). Основною функцією гіперпосилання є забезпечення можливості навігації по електронному тексту.

Поняття *гіпертексту* виникло відносно недавно у зв'язку з вивченням електронних текстів. Термін "гіпертекст" вперше використав відомий американський соціолог, філософ, піонер інформаційних технологій Т. Нельсон в 60-х рр. ХХ ст. для позначення текстів, що мають електронну форму, як радикально новий спосіб інформаційної

технології і новий метод публікації; для “текста ветвящегося или выполняющего действия по запросу”.

Однак, як зауважує Л. Ю. Іванов, гіпертексти як явище існували задовго до початку епохи Інтернету. Типовим гіпертекстом домережевого часу є сукупність текстів Святого Письма. Їх можна читати не тільки лінійно, але і нелінійно, слідуючи експліцитно вказаному у багатьох виданнях книг Старого і Нового Завіту порядку асоціативних посилань і паралельних місць, тобто гіпертекстуально.

Гіпертекст включає допоміжний інструментарій, що надає можливість прискорити отримання потрібної інформації. Маються на увазі графічні засоби виділення інформації (параграфеміка) у вигляді шрифтів різного типу, супроводжуючі знаки, в тому числі ідеограми, полімодальні рубрики – фрагменти мелодії, відеокліпу, динамічного образу.

Макроодиницею дослідження Інтернет-дискурсу вважають *сайт*, єдність якого як дискурсивної одиниці забезпечується наявністю таких складових: адресант, адресат, зміст, що відповідає призначенню сайту, мета його створення тощо. Одиницею нижчого рівня є окрема сторінка, що далі поділяється на сторінки ще нижчого рівня, а структура має радіально-ланцюжковий характер.

Інтернет-дискурсу як виду комунікації притаманні риси, що вирізняють його з поміж усіх інших видів дискурсу. До таких конститутивних ознак, слідом за О. М. Галичкіною, відносимо: 1) електронний сигнал як канал спілкування; 2) віртуальність; 3) дистантність, тобто віддаленість в просторі і в часі; 4) опосередкованість технічними засобами; 5) високий ступінь проникності, оскільки слухачем, співучасником або учасником Інтернет-дискурсу може стати будь-яка людина; 6) наявність гіпертексту; 7) креолізованість, тобто присутність в текстах буквених, образно-зорових та образно-слухових компонентів (картинки, аудіо- та відеовставки); 8) переважно статусну рівноправність учасників; 9) передачу емоцій, міміки, почуттів за допомогою “смайликів”; 10) комбінацію різних типів дискурсу; 11) специфічну етику.

Кредит 3. Мова, етнос, суспільство

Лекція № 3

**Тема лекції: Антрополінгвістика. Мова в аспекті її соціальної диференціації.
Соціологічний напрям у мовознавстві**

1. Етнолінгвістика. Лінгвокультурологія
2. Гендерна лінгвістика. Теолінгвістика.
3. Соціолінгвістика: витоки, об’єкт, предмет, становлення.
4. Напрями і методи сучасних соціолінгвістичних досліджень.
5. Проблема соціальної диференціації мови.
6. Мовна ситуація та національно-мовна політика.

Ключові слова: білінгвізм, гендерна лінгвістика, державна мова, диглосія, етнічні стереотипи, етнолінгвістика, етнопсихолінгвістика, лінгвоконцептологія, лінгвокультурологія, лінгвонаціологія, національна мова, національно-культурні стереотипи, національно-мовна політика, мова міжнаціонального та міжнародного спілкування, мовна ситуація, соціокульту рні стереотипи, соціолінгвістика, теолінгвістика, штучні мови.

Базова та додаткова література

1. Беликов В. И. Социолінгвістика : учебник. Москва : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. 440 с.
2. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура : Этнолінгвістические исследования. М. : Индрик, 2007. 600 с.
3. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. М. : Языки славянской культуры, 2001. 272 с.
4. Вільчинська Т. Лінгвоконцептологія як нова наукова дисципліна поліпарадигмального типу. *Наукові записки ТНПУ*. Серія: Мовознавство. Вип. II(24) 2014. С. 65–69.
5. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури: [монографія]. К. : Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.
6. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5-6. С. 23-35.
7. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Довіра, 2007. 262 с.
8. Загнітко А. Мовна ситуація. соціолінгвістичний портрет: структурно- і функційно-типологічні вияви. URL : <http://litmisto.org.ua/?p=9459>
9. Капканець Т. Українська фразеологія як засіб вираження національного менталітету. *Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі* [Текст] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених і студ., 12 листоп. 2008 р., Київ / МОН України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т української філології. К. : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. С. 41-43.
10. Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору). Львів : Літопис, 2005. 298 с.
11. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія: [монографія]. К. : Вища школа, 2008. 327 с.
12. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурологія : [курс лекцій]. М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. 284 с.
13. Куц Ю. М. Етикетні форми звертань в українському та польському мовному просторі [Текст] / Ю. М. Куц // Вісник Київського славістичного університету. Сер. Філологія. – 2008. – Вип. 37. – С. 223–230. – Бібліогр. в кінці ст.
14. Левицький А. Е., Святюк Ю. В. Етнономіації у дзеркалі міжкультурної комунікації : [монографія]. К. : Логос, 2011. 192 с.
15. Лінгвокультурологічна та етнолінгвістична інтерпретація слова й тексту : Хрестоматія / Упорядники : Вавринюк Т. І., Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. ; за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : КПП ДВНЗ «КНУ», 2015. 221 с.
16. Лінгвокультурологія як інтегрована галузь мовознавства : науководопоміжний бібліографічний покажчик / упоряд. і бібліогр. ред. О. А. Дікунова ; за ред. Г. М. Віняр / Бібліотека Криворізького державного педагогічного університету». Кривий Ріг, 2017. 38 с. URL : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/bitstream/0564/1315/8/%D0%9B%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>
17. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. К. : Вид. дім КМ Академія, 2004. 163 с.
18. Маслова В. М. Лингвокультурологія : учеб. пособие. М. : Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.
19. Олікова М. О. Словник соціолінгвістичних та етнолінгвістичних термінів = A Dictionary of Sociolinguistic and Ethnolinguistic Terms / М. О. Олікова, А. А.

- Семенюк, О. М. Тарнавська ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2010. 364 с. укр. – англ.
20. Радевич-Винницький Я. К. Лінгвонаціологія як інтегральний складник українознавства (Концентр «Україна – мова») Збірник наукових праць НДІУ, том XXIII 202-207 URL : <http://nndiuv.org.ua/images/book/23.pdf>
 21. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : [монографія]. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
 22. Селіванова О.О. Етнолінгвістика та лінгвокультурологія //Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник]. Полтава: Довкілля-К, 2008. С. 252–316.
 23. Семеног О. М. Етнолінгвістична культура вчителя : навч. посіб.. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. 188 с.
 24. Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / Институт славяноведения РАН; под ред. Н. И. Толстого. М., 1995.
 25. Ставицька Л.О. Актуальні проблеми сучасної української гендерної лінгвістики. URL : <http://www.linguistics.kiev.ua/1.html>
 26. Ставицька Л. Суржик : соціо- та етнопсихологічні передумови виникнення і побутування. Мовне обличчя міста: Черкаси-2010 [Текст] : матеріали наук.-практ. конф., [Черкаси, 1 червня 2010 р.] / редкол.: Л. І. Мацько (відп. ред.) [та ін.]. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2010. С. 433-436.
 27. Українська мова : [енциклопедія] / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. [2-ге вид., випр. і доп.]. К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
 28. Хобзей Н. Гуцульська міфологія : етнолінгвістичний словник. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2002. 216 с.
 29. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навчальний посібник для студентів факультету української філології / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.

1. У сучасному мовознавстві набули значного поширення наукові дослідження, які представляють не одну науку чи її галузь, а перебувають на суміжні двох або кількох наук чи різних її галузей. Ефективність і перевага такого підходу – самоочевидні: він забезпечує використання матеріалу і застосування методів кількох наук. Уможливорює репрезентацію об'єкта в ширшому контексті, на ширшому тлі, у складних взаємозв'язках та взаємодії його з усіма елементами гіперсистеми.

Саме на засадах комплексного та системного підходу і ґрунтується один із напрямів сучасного мовознавства – *етнолінгвістика*.

Кінець ХХ ст. у лінгвістиці позначений особливою увагою до вивчення проблеми взаємозв'язку та взаємовпливу мови і культури. Культура як складна семіотична система, духовне буття суспільства, ментальна пам'ять народу, особлива форма спілкування, зрештою, сукупність духовних і матеріальних цінностей, створених людьми, існує у тісному взаємозв'язку із мовою, в якій вона «вербалізується», «схоплюється» та зберігається.

Етнолінгвістика – це частина антропологічної лінгвістики, яка займається вивченням взаємозв'язку між мовою і культурною поведінкою (cultural behaviour) тих, хто нею говорить»² ; «Етнолінгвістика – розділ мовознавства, що вивчає мову в її відношенні і взаємодії з культурою, етнокультурними і етнопсихологічними факторами, що впливають на функціонування і розвиток мови» . Під поняттям «етнолінгвістика» (грец. *ethnos* – народ і лінгвістика) ми розуміємо «напрямок у мовознавстві, який вивчає мову в її зв'язках

із культурою, взаємодію мовних, етнокультурних і етнопсихічних чинників у функціонуванні та розвитку мови».

У світлі сучасних наукових парадигм лінгвокультурологічні й етнолінгвістичні студії посідають особливе місце, оскільки відбивають безпосередній зв'язок між інтралінгвальними й позамовними складовими. Особливим науковим зацікавленням позначені проблеми стереотипізації культурно-історичного досвіду певного народу та міжкультурної комунікації. Відтак культурно-специфічний смисл є тією одиницею нового лінгвістичного напрямку, що «віддзеркалює динамічну міжособистісну природу інтеракції носіїв різних культур»В. Маслова визначає суть науки та її завдання таким чином: «Лінгвокультурологія – це наука, що виникла на перетині лінгвістики та культурології, і яка досліджує вияви культури народу, відображені та закріплені у мові. Завдання лінгвокультурології – експлікувати культурну значимість мовної одиниці (тобто “культурні знання”) на основі зіставлення прототипної ситуації фразеологізму чи іншої мовної одиниці, його символічного прочитання з тими “кодами” культури, які відомі чи можуть бути запропоновані носію мови лінгвістом” .

Презентабельною в соціокультурному плані виступає вітчизняна фразеологія і пареміологія, що розкривають специфіку української ментальності: *багатий – нечесний, а бідний – щирий*. Крім того, ці концепти можуть містити емоційно-оцінне значення або мати соціальну, психологічну конотацію, а саме: *багата /повна/ хата – велика кількість, дуже багато кого-, чого-небудь*.

Термінна система лінгвокультурології знаходиться на стадії формування базових понять, про що яскраво свідчать спроби дослідників знайти якнайточніші найменування для центральних понять. В.В. Воробйов ввів термін лінгвокультурема, комплексну міжрівневу одиницю, що являє собою діалектичну єдність лінгвістичного та екстралінгвістичного змісту. В. І. Карасик, Г. Г. Слишкін ввели термін лінгвокультурний концепт, який складається з понятійного, образного та ціннісного компонентів.

Етнолінгвістика торкається і мови в її зв'язках з етносом національного періоду, можливостей цієї науки для вивчення цілого комплексу проблем мовного буття нації в його всеохопності – недостатньо. Тут потрібна ширша наука, органічною частиною – підґрунтям і осердям якої була б етнолінгвістика. Цю науку назвали *лінгвонаціологією* (Радевич-Винницький Я.К.). Лінгвонаціологія так відрізняється від етнолінгвістики, як українознавство від народознавства. Лінгвонаціологія – інтердисциплінарна наука, що формується на межі націології й лінгвістики і досліджує спільні (межові, стикові) для них проблеми. Предмет лінгвонаціології – мовний аспект становлення, буття й перспектив нації. Лінгвонаціологія виростає на базі етнолінгвістики, як націологія на базі етнології. Однак якщо етнолінгвістика досліджує, передусім, донаціональні спільноти: рід, плем'я, народність, то лінгвонаціологія зосереджується на найвищій формі людських спільнот – нації в її етнічному, етносоціальному, етнопсихологічному та інших виявах.

Кожна нація має свій неповторний «відбиток стопи» в історії людства, який вирізняє її з-поміж інших народів, навіть якщо вони є близькими по духу і крові. Характерною рисою німців вважають їхню пунктуальність і порядок, англійців – чванливість та аристократичність, українців – гостинність, французів – вишуканий стиль і моду тощо. До того ж, кожна нація має свої погляди на манеру спілкування та етикет, культуру одягу, елементи побуту, дотримання традицій та звичаїв, отже, і свою культуру їжі та кулінарні вподобання. Наприклад, німці любляють квашену капусту, англійці – боби, голландці та швейцарці – сир, італійці – піцу та макарони, французи – жаб'ячі лапки.

Етнопсихолінгвістика – інтердисциплінарна наука, що досліджує вербальну і невербальну комунікативну поведінку представників певних етнолінгвокультурних спільнот у межах тріади «етнос – мова – культура». Культура трактується як «адаптивно-адаптувальний механізм, який взаємодіє, своєю чергою, з мовними/мовленнєвими й етнічними (психо-біо- соціальними) механізмами». Етнопсихолінгвістика розглядає

особливості інтра- й інтерспілкування лінгвокультурних спільнот (етносів, субетносів тощо).

2. Звернення до антропоцентричної парадигми лінгвістичних досліджень сприяло виокремленню феміністської лінгвістики як результату Нового жіночого руху в США і Німеччині в кінці 60-х на початку 70-х років. З кінця 60-х років XX ст. у роботах з соціології й філософії з'являється тенденція розмежування понять біологічна стать і соціальна стать, що сприяло, зокрема, зростання інтересу до гендеру у російській та вітчизняній лінгвістиці з 80-х років минулого століття. Термін гендер визначається як соціальна стать на відміну від біологічної, і продукується вона у процесі соціальної, культурної і мовної практики. Категорія “гендер” була впроваджена феміністками з метою розрізнення понять «біологічна стать» та «соціокультурна стать». За словами А.В. Кириліної, “гендерний фактор, який враховує природну стать людини і її соціальні «наслідки», є однією з істотних характеристик особистості і протягом усього життя впливає на її усвідомлення своєї ідентичності, а також на ідентифікацію суб’єкта-мовця іншими членами соціуму”. Власне лінгвістичний інструментарій гендерний студій постає у двох іпостасях, які умовно, розуміючи хисткість меж, можна кваліфікувати таким чином: 1) мова – це інструмент пізнання гендеру як самостійної міждисциплінарної парадигми, як своєрідної інтриги пізнання, – лінгвістична гендерологія; 2) гендерно орієнтовані мовознавчі дослідження – це продукування додаткових знань про мову та комунікацію – *гендерна лінгвістика*.

Мовознавство починалося з аналізу та тлумачення сакральних текстів. Ще в XVIII-XIX ст. панувало канонічне трактування тексту, під яким насамперед розумілися цитати зі Святого Письма. Так що сьогодні філологія в якомусь сенсі повертається на круги своя. У наш час виділяється особливий розділ мовознавства – *теолінгвістики*. Предмет її поки дискутується.

У спрощеному варіанті предметом теолінгвістики мислиться відбитий у літературній мові прояв релігії і особливо – релігійна мова (релігіолект, конфесіолект). Теолінгвістика визначається лише самим матеріалом дослідження і постає як один із лінгвістичних напрямів у межах сформованої антропоцентричної парадигми. Поняття протективів.

3. Особливе місце у класифікаційній схемі напрямів та шкіл посідає соціологічна школа (соціологічний напрям) у мовознавстві, найвідомішими представниками якої є Ф. де Соссюр, А. Мейє (1866-1936), Ж. Вандрієс (1875-1960), Е. Бенвеніст та ін. Соціологічний напрям у мовознавстві являє собою сукупність течій та шкіл, які розуміють мову передусім як соціальне явище, як важливий засіб спілкування людей.

Проблеми впливу суспільства на мову почали розглядати ще античні філософи. Однак про становлення соціолінгвістики як науки можна говорити починаючи з XIX століття. Сформувався на зламі XIX— XX ст. Спочатку у Франції, Швейцарії та США, а потім і в інших країнах.

Виникла на теренах мовознавства, соціології, соціальної психології й етнографії у другій половині 20 ст.і. Однак про становлення соціолінгвістики як науки можна говорити починаючи з XIX століття.

Грунт для сучасної соціолінгвістики підготували передусім праці представників соціологічного напрямку у французькому мовознавстві, американських етолінгвістів та представників Празької лінгвістичної школи (В. Матезіус, Б. Гавранек, Й. Вахека та ін.).

У кінці XIX - початку XX в. у Франції формується французька школа соціальної лінгвістики, найважливішим представником якої є учень і послідовник Ф. де Сосюра, видатний мовознавець А. Мейє. У Великобританії проблеми мови і суспільства вивчаються Лондонською школою під керівництвом Дж. Фьйорса, у США – Едуардом Сепіром, Бенджамином Уорфом і представниками антрополінгвістики, Вітчизняне

мовознавство, починаючи з М. В. Ломоносова, в особі своїх кращих представників завжди розглядало мову як соціальне явище, нерозривно пов'язане з суспільством.

Представники соціологічного напрямку в мовознавстві визначали мову передусім як засіб комунікації, потім як інструмент формування мислення та світогляду, а також як спосіб вияву та оформлення емоцій. Виникла на теренах мовознавства, соціології, соціальної психології й етнографії у другій половині 20 ст. Найсучаснішими зарубіжними школами і галузі соціолінгвістики є інтеракційна соціолінгвістика (Дж. Гумперц), конверсаційний аналіз (Харві Сакс, Іммануїл Щеглофф, Гейл Джефферсон), і теорія обличчя і ввічливості П. Браун і С. Левінсон.

Об'єктом соціолінгвістики є мова в аспекті соціальної диференціації, а предметом – функціонування мови «в соціальному контексті», тобто функціонування мови (мов) у структурі соціальних відношень і функцій суспільства.

4. Напрями сучасних соціолінгвістичних досліджень. Соціолінгвістичні проблеми мовознавства. Методи соціолінгвістики як синтез лінгвістичних та соціологічних процедур.

Соціолінгвістика (соціальна лінгвістика) – наука, яка вивчає проблеми, пов'язані із соціальною природою мови, її суспільними функціями, механізмом впливу соціальних чинників на мову і роллю мови в житті сусп-ва. Традиційно розвивається на стику мовознавства, соціології, соціальної психології та етнографії, тому соціолінгвістиці виділяли три розділи: психолінгвістику, етнолінгвістику й інтерлінгвістику. На сучасному етапі розвитку мовознавства намітилась тенденція до виокремлення цих розділів у самостійні науки.

Представники соціологічного напрямку мовознавства досліджували місце й роль мови в суспільстві, характер взаємозв'язків між мовними та соціальними структурами, механізмом впливу соціальних чинників на мову та тією роллю, яку мова відіграє у житті суспільства та окремої людини, включаючи її світоглядну роль, функціональне розшарування мови, зв'язок мови й культури, функціонування мови в різних соціальних ситуаціях, зв'язок мови, суспільства й особистості; пояснювали причини мовних змін й еволюцію мов соціальними чинниками, зокрема, диференціацію мов – розселенням народів, уніфікацію – війнами, еволюцію мови – ускладненням соціальних відносин, звукові зміни – прагматичними потребами суспільства як зручністю вимови. Охоплює питання, пов'язані з соціальною природою мови, її суспільними функціями, механізмом впливу соціальних чинників на мову та тією роллю, яку мова відіграє у житті суспільства та окремої людини, включаючи її світоглядну роль.

Важливе місце у працях представників соціологічного напрямку в мовознавстві посідає вивчення діалектів (територіальних та соціальних). Вивчення територіальних діалектів стало засадовим для діалектології та лінгвістичної географії, а соціальні діалекти стали об'єктами досліджень соціолінгвістики.

Увесь комплекс соціолінгвістичних проблем у загальному вигляді можна звести до таких питань: 1) як соціальний чинник впливає на функціонування мов; 2) як він відображається в мовній структурі; 3) як мови взаємодіють.

Міждисциплінарному статусу соціолінгвістики відповідає і використовуваний нею поняттєвий апарат. Так, наприклад, "мовний колектив", що розглядається як вихідне поняття соціолінгвістики, визначають на підставі соціальних та мовних характеристик (наявність соціальної взаємодії та загальних мовних ознак).

Методи соціолінгвістики являють собою синтез лінгвістичних та соціологічних процедур. Вони передбачають польові дослідження та соціолінгвістичний аналіз мовного матеріалу. Методи польового дослідження — анкетування, інтерв'ювання та безпосереднє спостереження.

Обробку матеріалу, отриманого за допомогою польових досліджень, здійснюють математико-статистичними методами, побудовою таблиць та графіків.

Останнім часом набули поширення методи моделювання соціально зумовленої варіативності мови.

5. Проблема соціальної диференціації мови. Форми існування, соціальні різновиди мов і форми міксації мов. Літературна мова, народно-розмовна мова, діалект, койне, жаргон, сленг, аргі, піджин, креол. *Основні соціальні статуси мови: національна мова, державна мова, мова міжнаціонального та міжнародного спілкування. Поняття про штучні мови.*

Державна (офіційна) мова – правовий статус мови, вживання якої обов'язкове в офіційних документах та загалом в публічних сферах суспільного життя в державі (законодавство, управління, судочинство, освіта тощо). Державна мова постає як мова національності, яка самовизначилася в даній державі. Уживання державної мови закріплюється традицією або законодавством.

Національна мова – форма існування мови в епоху існування нації, складне системне єдність, що включає в себе літературну мову, діалекти, жаргони, просторіччя і аргі.

Мова міжнаціонального спілкування – мову-посередник, що використовується народами багатонаціональної держави для взаємного спілкування, наприклад, російська мова як засіб спілкування в Росії. Відрізняється від міжнародної мови використанням у межах однієї держави.

Міжнародна мова – мова, яка може бути використана для комунікації значною кількістю людей по всьому світу. Ознаки :• Велика кількість людей вважає цю мову рідною. • Серед тих, для кого ця мова не є рідною, є велика кількість людей, що володіють ним як іноземним або другою мовою. • На цій мові говорять у багатьох країнах, на декількох континентах і в різних культурних колах.

Штучна мова – це мова, чия фонологія, граматики та/або словниковий запас були цілеспрямовано створені особою чи групою осіб. Це відрізняє штучні мови від мов, які розвивались еволюційно. Штучні мови створюються через багато причин: наприклад, щоб спростити спілкування між людьми (міжнародні мови), щоб додати реалізму вигаданому світу чи з інших естетичних міркувань (вигадані мови), для лінгвістичних експериментів (наприклад перевірки гіпотези Сепіра-Ворфа) чи для мовних ігор. за принципом їх створення:

- мови, створені апіорі — граматики та словниковий запас їх створюються з нуля, базуючись на уяві автора чи на певних розрахунках;
- мови, створені апостеріорі — успадковують граматику й словниковий запас від природних мов. Вони, в свою чергу, також поділяються на:• схематичні, у яких природний чи частково природний словниковий запас змінюється, щоб відповідати задалегідь встановленим правилам;• натуралістичні, де природні слова залишають своє нормальне звучання й написання.

6. Мовна ситуація та національно-мовна політика.

Соціолінгвістика розглядає такі поняття, як мовна ситуація і мовна політика. *Мовна ситуація* – сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у їх територіально-соціальному взаємовідношенні і функціональній взаємодії в межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень. Іншими словами, це взаємовідношення використовуваних на певній території різних мов чи різних мовних варіантів. Мовна ситуація охоплює соціальні умови функціонування мови, сферу і середовище вживання мови, форми її існування.

Мовну ситуацію описують за кількісними, якісними й оцінними критеріями.

До кількісних критеріїв належать:

- а) кількість мов у певній мовній ситуації;
- б) кількість мовців, що говорять певною мовою;
- в) кількість комунікативних сфер, які обслуговує кожна мова.

Якісними критеріями є:

- а) характер мовних форм: різновиди однієї мови чи різні мови (одномовність і багатомовність);
- б) структурно-генетичні відношення між мовами (споріднені і неспоріднені, морфологічний тип мови);

Проблема мовної ситуації. Мовні контакти.

Лекція № 4

Тема лекції: *Політична комунікація*

- 7. Політична комунікація як вид професійно орієнтованої комунікації:
 - а. Політична комунікація як історично конкретна і відкрита система.
 - б. Політичний дискурс: жанри політичної комунікації.
- 8. Специфіка політичного медіадискурсу як способу моделювання суспільства (самост.)
- 9. Мовна ситуація та національно-мовна політика.

Ключові слова: *білінгвізм, державна мова, мовна політика, політична комунікація, політична лінгвістика, політична маніпуляція, політичний медіадискурс.*

Проблемні питання

Обґрунтуйте поняття *політична маніпуляція*.

Чи має місце інвектива як засіб вербальної агресії у політичних масмедіа?

Базова та додаткова література

- 1. Алешина Е.Ю. Жанровая градация политического дискурса. *Российский гуманитарный журнал*. 2016. Т. 5. № 3. С. 293–301.
- 2. Бестерс-Дільгер Ю. Сучасна мовна політика України та її оцінка європейськими установами. *Мова і суспільство*. Збірник наукових праць. Львів: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2012. Вип. 3. С. 170–179.
- 3. Бергсдорф В. Политика и язык. Язык, идеология, политика: рефер. сб. М., 1982. С. 119–130.
- 4. Голубева Т. М. Языковая манипуляция в предвыборном дискурсе (на материале американского варианта английского языка): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Нижний Новгород, 2009. URL: <http://lunn.sci-nnov.ru/?id=5318>.
- 5. Гуз О. П. Поняття інвективи в сучасній лінгвістиці (на матеріалі французького масмедійного політичного дискурсу). *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог: Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2013. Вип. 37. С. 94–97.
- 6. Денисюк С. Г. Політична комунікація: ціннісні основи та механізми реалізації в умовах сучасного суспільного розвитку. 2010. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=CMxOwo0AAAAJ&hl=ru>
- 7. Денисюк С. Г. Культурологічні виміри політичної комунікації [Текст] : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2012. 396 с.
- 8. Карасьова К. А. Дискурсивна практика українськомовних політиків [Рукопись] : автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2016. 24 с.
- 9. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації. За ред. Ю. Бестерс-Дільгер. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 363 с.
- 10. Муратова І. С. Мовна інвектива як одиниця вербальної агресії. *Вісник Житомирського державного університету: Серія «Філологічні науки»*. 2009. Вип. 48. С. 198–201.

11. Мухарямов Н. М., Мухарямова Л. М. Политическая лингвистика как научная дисциплина. *Политическая наука*. 2002. № 3. С. 44–49.
12. Почепцов Г. Коммуникации между властью и обществом: новые пути. 21.04.2011. URL: <http://www.fundgp.com/ru/events>.
13. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія / НАН України, Ін-т укр. мови. К., 2012. 232 с.
14. Стрій Л. І. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу: структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2015.
15. Стрій Л. І. Структурно-композиційні особливості інавгураційної промови як жанру політичного дискурсу. *Слов'янський збірник*; Одеський нац. ун-т імені І.І. Мечникова. Чернівці : Букрек, 2014. С. 240–246.
16. Стрій Л. І. Ритуальний характер політичної комунікації: семіотика інавгурації президента. *Мова : [науково-теоретичний часопис]*. Одеса : Астропринт, 2014. Вип. 21. 44–46.
17. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. 326 с.
18. Шовкун І. В. Політична реклама як комунікативний процес [Текст] : дис... канд. політ. наук : 23.00.02. Л., 2004. 185 с.
19. Уразова Е. А. Метафора в репрезентации языковой картины мира (на примере англо-американской и русской политической публицистики) [Рукопись] : автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 – Теория языка. Москва, 2019. 28 с.

Політика – це галузь суспільного життя, яка свідомо чи інстинктивно так чи інакше наявна в житті кожної людини. Соціальні та політичні перетворення нашого суспільства спричиняють зміни в мовній системі. *Політична комунікація* – це процес, що охоплює політичну сферу життя людини, посередництвом якого відбувається спілкування між органами влади, політичними партіями, громадськими організаціями і рухами, посадовими особами, виборцями, населенням. Її обов'язковими складниками є комунікатор, повідомлення, канал, комунікант, реакція і зворотний зв'язок. .

Уся мовна система в її структурно-семантичному, граматичному, стилістичному та функціональному виявах об'єктивується в мовній свідомості. Виступи політичних діячів – це один з основних засобів переконання електорату та поширення політичної ідеології серед населення. Такий вплив відбувається як через безпосереднє сприйняття реципієнтом політичного тексту, так і опосередковано – через засоби масової інформації (телевізійні передачі, газетні, журнальні статті, публікації в інтернет-виданнях тощо). Політична мова – своєрідний феномен, вона специфічна і розмита водночас. Наприклад, поняття «демократія» має десятки різновидів і близько 200 визначень. Пояснити специфічність різноманітних теорій демократії – нормативно-ідеологічних, емпірико-нормативних – під силу, здається, лише неширокому колу фахівців» .

Функція переконання є основною функцією політичного дискурсу. Окрім того, основними чинниками, що визначають мовні засоби та особливості їх вживання, є соціально-економічна та історико-культурна ситуації, що склалися в регіоні чи в країні (вони уможливають формування громадської думки та позиції, певної усталеної ідеології), а також нова світоглядна картина, яку намагається передати політичний діяч.

Політичний дискурс формує суспільні погляди та політичні уподобання.

Політичний дискурс є також найважливішим соціальним ідентифікатором і ретранслятором цінностей та понять суспільного розвитку, які формуються як на

особистому досвіді кожної людини, так і на інформації, що її поширюють політичні діячі (під час промов чи за допомогою засобів масової інформації).

Політична лінгвістика досліджує макроструктури політичного дискурсу, зміни й мотивації сюжетів, мотивів, жанрів тощо. Мовна політика у будь-якій державі, особливо поліетнічній – це не просто регулювання мовного режиму. По суті, це балансування на межі різноспрямованих політичних завдань. Оскільки одночасно з політичною різноспрямованістю інтересів у конфлікт входять і різноспрямовані – комунікативні й символічні – функції мови, сфера мовної політики зазвичай позначена гострою конфліктністю. Мова, яка в інших сферах виступає як засіб «гасіння» конфліктності, у даному випадку сама стає заручницею політичних інтересів і відповідних інтриг. Не випадково навколо етнічності, національної ідентичності, націоналізму дуже часто відбуваються вербальні баталії, які інколи не поступаються справжнім битвам.

Мова – це універсальний засіб передавання інформації, а також впливу та переконання. Такі функції виразно представлено у сфері політичних комунікацій. Це зумовлено тим, що природа багатьох політичних дій зведена до їх реалізації через мову. За останні десятиліття відбулася справжня комунікаційна революція, яка в поєднанні з демократизацією українського суспільства створила новий політико-комунікативний простір із новими нормами, зв'язками та особливими проявами. Сьогодні політико-комунікативна сфера набула нових форм взаємодії влади і громадянського суспільства, яка дедалі більше корегується соціокультурними чинниками й технологічною складовою. Маніпулювання суспільною та індивідуальною свідомістю в процесі політичної комунікації відбувається за допомогою певного алгоритму.

Специфіка мовленнєвого впливу політичного дискурсу: публічні особи у своїх промовах не просто намагаються подати інформацію, вони спрямовують увесь мовний потенціал на транслявання ідеології, а отже, передають й світовідчуття, переконання, погляди. Нерідко політики стимулюють суспільну активність, намагаючись створити певний емоційний стан реципієнта, настрої. Це об'єднує аудиторію навколо певної політичної групи й відокремлює її від інших політичних угруповань.

Як слушно зазначає Г. Почепцов, – у сильної влади – сильні комунікації. Вона не боїться виходити до народу, має для цього безліч шляхів, включаючи, так званих, сурогатних виступаючих, які не належать до влади, але несуть такі ж комунікативні функції. Слова – це сила, але вони стають ще більшою силою, коли звучать від того, хто є авторитетом для суспільства. Україна поступово втратила своїх авторитетів, а нові щось не з'являються. Сьогодні ми маємо лише «авторитетів крісла» або авторитетів з шоу-бізнесу чи спорту, які можуть говорити про все. І це не правильно, оскільки вони не є ні експертами, ні учасниками подій. Тому сильна влада – це команда «сильних» фахівців, які забезпечують зміст діяльності політичних діячів і можуть продемонструвати її ефективність.

Політична комунікація реалізується в просторі політичної культури через різні *типи політтехнологій*, які класифікуються так:

- залежно від політичного режиму: демократичні; недемократичні;

- за рівнем впливу на суспільство: головні, або базові, які стосуються точки зору, дії великих груп або й усього населення країни (опитування громадської думки, референдуми, вибори); другорядні, або специфічні (технології розробки і прийняття політичних рішень, проведення окремих політичних акцій – зборів, мітингів, маніфестацій, маршів підтримки і протесту);

- за спрямованістю: створення сприятливого для політика порядку денного; змінювання сприйняття діяльності поведінки політиків; внесення потрібних змін у виборче законодавство; розподіл зусиль за конкретними цілями (перемога на виборах, зростання довіри до політика, політичної сили);

- за легальністю використання: «білі», або технології відкритої комунікації, які охоплюють весь інструментарій донесення повідомлень до виборця (діяльність агітаторів,

реклама у ЗМІ, масові акції, зустрічі з виборцями тощо); «чорні», або технології закритої комунікації, які включають підкуп виборців, різноманітні способи фальсифікації результатів виборів тощо; «сірі», які не передбачають прямого порушення закону, але суперечать нормам моралі, коректним способам ведення політичної кампанії (присутність на мітингу політика його противників із транспарантами, листівками та іншими матеріалами опозиційного до нього змісту). Звичайно, така діяльність є законною, якщо матеріали не містять наклепу на політика, а його противники не порушують громадського порядку.

– за інформаційними носіями: друковані; електронні; зовнішні.

У монографії Олени Рудої «Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі» (К., 2012) на розмаїтому матеріалі показано шляхи інтенсифікації впливу на суспільну свідомість щодо питання мови в засобах масової інформації, що поширюють ідеологію політичних сил. Особливу увагу приділено аналізу маніпулятивного потенціалу різних мовних засобів, уживаних у тих чи тих комунікативних стратегіях.

Виникнення й становлення політичної лінгвістики відбулося в 20 – 50-і рр. ХХ століття. Точкою відліку становлення політичної лінгвістики в ХХ ст. стала Перша світова війна, що призвело до небачених людських втрат і кардинальної зміни світорозуміння.

Людмила Стрій дисертацію «Ритуальні жанри українського політичного дискурсу: структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти» (2015) присвятив дослідженню структурно-семантичного та лінгвопрагматичного аспектів ритуальних жанрів української політичної комунікації, визначив місце ритуалізації політичного дискурсу як одного з параметрів ігрової сутності політичної комунікації разом з міфологізацією, театралізацією та агональністю, з'ясував специфіку мовленнєвих жанрів і розробив типологію ритуальних жанрів політичного дискурсу.

Визначаємо дві групи політичних ритуалів, що мають комунікативну природу, поєднуючи вербальні та невербальні складники. До першої групи уналежнюємо *святкові ритуали*, а до другої – *законодавчо визначені*. Розглянемо кожну групу детально.

1. Святкові ритуали. Ритуали першої групи мають переважно обрядовий характер, тому на перший план у них виступає ритуальний компонент, зокрема й вербального характеру. Насамперед це стосується тих святкових заходів, що безпосередньо відносяться до політичної комунікації – урочисті події історичного характеру (*День соборності, День незалежності, День Конституції* тощо). У такі свята політики виступають з привітаннями з нагоди події, напр.: *Дорогі співвітчизники! Вітаю вас із 21-ю річницею незалежності України*.

Особливого значення в українській політичній комунікації має привітання президента з Новим роком. Ця традиція виникла ще за радянських часів, а в незалежній Україні ритуал привітання поступово модифікується від одного президента до іншого, напр. Новорічне привітання як ритуальний жанр має специфіку на рівні семіотики простору, символіки та власне тексту.

2. Законодавчо визначені ритуали. В українській політичній комунікації основним законодавчо визначеним ритуалом є інавгурація Президента. Історично цей ритуал пов'язують з античністю: в Стародавньому Римі жерці-авгури тлумачили волю богів щодо призначень на державні посади, спираючись на природні знаки. Поступово це дійство набуло формального характеру й втратило сакральний зміст.

Жанр політичної мови – засіб індивідуалізації тексту. За функціональним призначенням розрізняють: *ритуальні жанри* (вітальне слово, інавгураційні звернення та ін.), *орієнтаційні жанри* (укази, доповіді, договори та ін.), *агональні жанри* (гасло, листівка, виступ на мітингу), *інформативні жанри* (газетна публікація, звернення громадян до політиків). Виділяють *мітинговий дискурс* – різновид політичного дискурсу, у якому на утримання і оформлення текстів впливає політична комунікативна ситуація «мітинг».

К. Альошина виділяє наступні жанри політичного дискурсу: інформаційні жанри; переконують жанри; призовні жанри; жанр-виправдання / покаяння

При зіставленні усного та писемного мовлення виділяють:

- жанри усного мовлення (виступ на мітингу, доповідь, бесіда, дебати, інтерв'ю тощо);

- жанри писемної мови (програма, листівка, газетна стаття, лист політичному лідеру, історична довідка, медіа-кит і т.д.).

При зіставленні монологічного та діалогічного мовлення виділяють:

- монологічні жанри (радіозвернення, стаття в газеті і ін.);

- діалогічні жанри (дискусія, переговори та ін.).

За обсягом інформації серед жанрів політичної комунікації розрізняють:

- малі жанри (гасло, слоган, речевка);

- середні жанри (виступ на мітингу або в парламенті, листівка, газетна стаття та ін.);

- великі жанри (партійна програма, політичну доповідь, книга політичної публіцистики і ін.).

Кредит 5. Мислення та мова

Лекція № 5

Тема лекції: Психолінгвістика

1. Психолінгвістика як наука та її місце серед наук про людину.

2. Нанолінгвістичні напрями:

2.1. Лінгвосенсорика.

2.2. Теоретичні аспекти емотіології.

3. Нейролінгвістика.

Ключові слова: емотіологія, емоція, емотивна лінгвоекоекологія, емотивність, концептуалізація емоцій, лінгвосенсорика, нанолінгвістика, нейролінгвістика, психолінгвістика.

Базова та додаткова література

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры : [монография] . М. : Academia, 2002. 391 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. М. : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
3. Белянин В. П. Психолінгвістика : учебник. 5-е изд. Москва : Флинта : МПСИ, 2008. 232 с.
4. Вежицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. М. : Языки славянской культуры, 2001. 272 с.
5. Григорьева О. Н. Цвет и запах власти. Лексика чувственного восприятия в публицистическом и художественном текстах : [учеб. пособие] / О. Н. Григорьева. М. : Флинта : Наука, 2004. 248 с.
6. Ионова С.В. Лингвистика эмоций — наука будущего. *Известия ВГПУ. Филологические науки. Языкознание*. 2019. С. 124–131.
7. Илинская А.С. Знаковая типология языковых единиц, репрезентирующих эмоции в английском языке. *Ползуновский вестник*. № 3. 2006. С. 98 -105.
8. Ионова С.В., Шаховский В.И. Проспекция лингвокультурологической теории эмоций Анны Вежицкой. *Вестник РУДН. Серия: ЛИНГВИСТИКА*. Russian Journal of

Linguistics. 2018 Vol. 22 No. 4. P. 966–987. URL : <http://journals.rudn.ru/linguistics> ; <https://cyberleninka.ru/article/n/prospektsiya-lingvokulturologicheskoy-teorii-emotsiy-anny-vezhbitskoy>.

9. Волек Б. Типология эмотивных знаков. *Язык и эмоции*. Сб. науч. трудов. Волгоград: Перемена, 1995. С.15-24.

10. Кирилина А. В. Описание лингвистического ландшафта как новый междисциплинарный метод исследования языка в эпоху глобализации. URL : https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:piSsIoGd6mEJ:cognitive.rggu.ru/binary/object_92.1319436503.58592.object_921319436503.58592.doc.

11. Нагорная А. В. Лингвосенсорика как перспективное направление современных лингвистических исследований : Аналит. обзор / РАН. ИНИОН. Центр гуманит. науч.-информ. исслед. Отд. языкознания; Отв. ред. Яковлева Э.Б. М., 2017. 86 с. (Сер.: Теория и история языкознания).

12. Нанотехнологии в лингвистике и лингводидактике: миф или реальность? Опыт создания общего пространства стран СНГ:[тезисы Межд. научно-практической конференции]. М., 2007. 72 с.

13. Полієтнічне середовище: культура, політика, освіта / ред.: Л. М. Синельникова. *Наук. зап. Луган. нац. пед. ун-ту. Сер. Філол. науки*. Вип. 5, т. 2. Луганськ : Альма-матер, 2004. 379 с. - укр. - рус.

14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. К., 2006. 716 с.

16. Синельникова Л. Н. Нанолінгвістика: вектори формування. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 24 (259). Ч. I., 2012. С. 9-18.

17. Синельникова Л. Н. Нанолінгвістика: можливості оновлення інтерпретацій. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»* Том 25 (64) №1. Часть №2. С.186-193. URL : <http://sn-philol.cfuv.ru/wp-content/uploads/2017/01/0352.pdf>

18. Славин С. О чём говорят запахи? Знак вопроса. 1995. №1. С. 5–13.

19. Холод О. М. Особливості розвитку психолінгвістики під час її становлення (1954-2004). *Психолінгвістика в Україні* : зб. наук. робіт та аналітичний огляд подій, публікацій, зустрічей, що пройшли на теренах України у 2006 р. і які пов'язані з психолінгвістикою / [гол. ред. О. М. Холод]. Кривий Ріг : ОНЮА, 2007. С. 19-29.

20. Харченко В.К. Словарь цвета: Реальное, потенциальное, авторское. М.: Изд-во ИМЛИ им. А.М. Горького, 2009. 532 с.

21. Харченко В.К. Лингвосенсорика: Фундаментальные и прикладные аспекты. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 216 с.

22. Холод О. М. Особливості розвитку психолінгвістики під час її становлення (1954-2004). *Психолінгвістика в Україні* : зб. наук. робіт та аналітичний огляд подій, публікацій, зустрічей, що пройшли на теренах України у 2006 р. і які пов'язані з психолінгвістикою / [гол. ред. О. М. Холод]. Кривий Ріг : ОНЮА, 2007. С. 19-29.

23. Шаховский В. И... Эмоции как объект исследования в лингвистике. *Теоретические проблемы психолингвистики*. 2009. С. 29-42. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/emotsii-kak-obekt-issledovaniya-v-lingvistike/viewer>

24. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : монография. М. : Гнозис, 2008. 416 с.

25. Шаховский В. И. Обоснование лингвистической теории эмоций. *Вопросы психолингвистики*. 2019. URL : <file:///C:/Users/nout/Downloads/obosnovanie-lingvisticheskoy-teorii-emotsiy.pdf>

Сучасні напрями в лінгвістиці.

Корпореальна лінгвістика (тобто пов'язана з тілесною реальністю, що досліджує роль тіла)

Психолінгвістика як наука і її місце серед наук про людину

Психолінгвістика – наукова дисципліна, що вивчає обумовленість процесів мови і її сприйняття структурою відповідної мови (чи мови взагалі), а також мовну поведінку, процес мовлення з точки зору змісту, адекватності мовленнєвого акту даному комунікативному наміру, тобто природу та властивості кодування та декодування повідомлення, що передається за допомогою природної мови.

Проблеми психолінгвістики: ...

Психолінгвістика як наука і її місце серед наук про людину.

Історія виникнення і розвитку психолінгвістики.

Теоретичні та методологічні питання психолінгвістики.

Мовна активність. Мовна здатність. Мовні одиниці.

Слово та міф. Мовна система та мовна діяльність. Психолінгвістика і нейролінгвістика. Психологія мови.

Сприйняття мови. Проблема свідомості. Мислення та мова. Лінгвістичні процеси і пізнання. Асоціативні ймовірності у різних мовних (мовленнєвих) контекстах.

Розвиток мови у дітей. Навчання іноземної мови. Проблема мовленнєвого впливу. Двомовність. Загальна логіка семантичних дефініцій. Психолінгвістика висловлювання і психолінгвістика тексту.

2. Найцікавішими та найперспективнішими галузями сучасних досліджень є низка («нано») лінгвістичних напрямків, до яких входять корпореальна лінгвістика, лінгвосенсорика, мовна гра та ін.

Нанотехнології в лінгвістиці тісно пов'язують останню з фізикою і нейрофізіологією. Система сприйняття включає підсистеми: зорову, слухову, звукову, нюхову і дотикальну. «Сенсорная лингвистика ... напрямую выводит на феномен нанолингвистики» <http://sn-philol.cfuv.ru/wp-content/uploads/2017/01/0352.pdf>.

Лінгвосенсорика – галузь лінгвістичного знання, що займається мовою перцепції, вербальної репрезентацією показань п'яти органів почуттів. Термін «лінгвосенсорика» був запропонований російським мовознавцем В. К. Харченко в 2012 р. на позначення галузі «лінгвістичного знання, яке займається мовою перцепції, вироблений репрезентацією показань п'яти органів почуттів: зору, слуху, дотику, смаку та нюху» [Харченко, 2012, с. 6].

Така інтеграція вимагає від лінгвістів міждисциплінарного діалогу, готовності до ревізії концептуального і термінологічного апарату досліджень, обліку досягнень інших наук, а також уваги до сучасних тенденцій в розвитку гуманітарного знання. Розвиток лінгвосенсорики як наукового напрямку зажадає не тільки детального опису рядів сенсорної лексики. Необхідний більш докладний і системний аналіз механізмів її метафоризації і метонімізації в різних лингвокультурах, а також розгляд синтаксичних структур, які використовуються при вербалізації сенсорного досвіду. Так, психосемантика кольору – наука про підсвідомі аспекти сприйняття кольорів. У нанотехнологіях - одна й та ж речовина, опромінена ультрафіолетом, дає широкий спектр кольору, і неподільне починає ділитися. Відтінок в текстах (перш за все - художніх і публіцистичних) також виводять на нанолінгвістичну хроматологію.

Одорологія (наука про запахи) і пов'язана з нею ароматерапія розглядають вплив ароматів на психічний і фізичний стан людини. Уявлення про запах формуються «в залежності від числа утворених зв'язків, електронної щільності зарядів, їх взаємного розташування». Взаємне розташування, число і щільність зв'язків виявляється на вербальному рівні в передачі найтонших відтінків запаху. У той же час в мовній картині

світу виявлена взаємонакладання, пов'язане з високою щільністю рецепторів: запахи ми чуємо, відчуваємо на смак, на вагу, оцінюємо їх температурні характеристики; звуки сприймаємо акустично, відчуваємо на вагу і колір. Синестезія (змішування почуттів і відчуттів) відноситься до числа нанооб'єктів. Таким чином, лінгвосенсорика є великий і складний наносвіт, орієнтований на відтінки.

1. 2. Теоретичні аспекти *емотіології*

У різних публікаціях останніх років усе чіткіше проглядається розмежування між традиційною лінгвістикою і лінгвістикою активної (за Р. Бартом «активна філологія»). Під активною філологією Р. Барт розумів філологію мовних сил, тобто конкретні життєві ситуації мовлення й вербальну поведінку мовної особистості, їх експресію та прагматику, тобто мовні ефекти. Особливо активною лінгвістикою в цьому плані є лінгвістика емоцій (емотіологія).

На кінець XIX-початку XX століть емоції перейшли в психологію і вельми надійно там облаштувалися. Лінгвістика ж пізніше від інших наук звернулася до проблеми емоцій, однак цей поворот не випадковий. За останні десятиліття в багатьох лінгвістичних дослідженнях спостерігаємо антропоцентричний характер, тобто людина стала своєрідною точкою відліку, яка використовується в мові для опису фізичних якостей предметів, що оточують її, а також для розпізнання процесів, що мають місце всередині нього самого: його думок, почуттів, внутрішніх відчуттів. У зв'язку з досить великим накопиченим емпіричним матеріалом у межах лінгвістики виділяється особлива галузь емотіологія, або «лінгвістика емоцій». Про важливість цього напрямку свідчить і той факт, що на IV Міжнародному конгресі лінгвістів у Берліні (1987 р.) він був визнаний одним із п'яти найбільш пріоритетних в сучасній лінгвістиці.

Термін «емотіологія» походить від поєднання латинського слова «*emoveo*» – «порушувати», і грецького «*logos*» – «вчення». На сучасному етапі існують дві точки зору на трактування терміну «емотіологія»: у широкому розумінні емотіологія визначається як міждисциплінарна наука, що займається вивченням емоцій та їх ролі в людській діяльності; у вузькому – емотіологія є відокремлений напрямок психологічної лінгвістики, яка вивчає взаємозв'язок емоцій і мови.

Вивчали емоціональний аспект мови А. Вежицька, В. Волек, В. Шаховський та ін.. Увагу до вивчення емоцій відображають і численні словники емоціональної лексики, у т.ч. й інвективи. Проблематика емотіології (див. В. Шаховський, 2009, с. 33; А. Илинская, с. 98-99).

Що таке емоції?...

Оскільки емоції здатні узагальнюватися, зберігатися і передаватися за допомогою природної мови, це дозволяє розглядати їх як предмет вивчення лінгвістики. Відповідно до цього, емотіологія займається питаннями «вербалізації, акумуляції, структурації і трансляції між поколіннями знань про емоції» (Шаховський 2001а: 13).

Емотивна лінгвоекотіологія – цей напрям покликаний вивчати роль емоційного слова та емоційних мовних дій в житті людини і суспільства з позиції їх екологічної цінності. Увагу широкого кола лінгвістів, лінгвоекотіологів, лінгвокультурологів привернена до ролі емоцій в людській комунікації, до вивчення їх впливу на здоров'я людини через правильне/

неправильне користування мовою, а також на здоров'я, екологію самої мови; необхідність обговорення актуальних питань нового лінгвістичного напрямку - емотивної лінгвоекотіології; розробка методології та термінологічного апарату даної галузі мовознавства.

Об'єкт вивчення емотивної лінгвоекотіології має двояку природу з позицій як психолінгвістики (емоційна мова, мова тексту), так і Лінгвопсихології (емоційне мислення, вплив, поведінка та ін.). Ключовими словами в дефініціях еколінгвістики та перш за все її прикладного аспекту найчастіше є слова «турбота», «охорона», «збереження», «захист», «оздоровлення» і ін.

3. Нейролінгвістика

Нейролінгвістика (грец. νεῦρον ‘нерв’) міждисципліна галузь психології, спільна для психології, неврології та лінгвістики. Вивчає мозкові механізми мовної діяльності й афазії - порушення мовних процесів при локальних ураженнях мозку. Відповідно до уявлень сучасної нейропсихології нейролінгвістика розглядає мовлення як системну функцію, а афазію як системне порушення.

Сучасна нейролінгвістика бере початок із робіт основоположника вітчизняної нейропсихології А. Р. Лурії (1902-1977), який описав раніше невідомі форми порушень мовлення і створив класифікацію афазій.

Нейролінгвістика встановила зони розподілу підсистем мови у різних ділянках мозку. Ядерні зони підсистем формуються в дитинстві і в нормі у всіх мовців однакові. Периферійні ділянки багато в чому різняться.

Нейролінгвістичні дані дають підстави для динамічної моделі системи мови. Динамічна модель описує мову не як ієрархічну, а як рівнево-польову систему. Нейронаука показує, що в мозку не існує керуючого центру. Кожна підсистема взаємодіє з будь-якою іншою, а локальні зміни в ній позначаються на всіх інших підсистемах.

Права півкуля відповідає за наповнення висловлювання конкретним предметним змістом. У правій півкулі знаходяться дейктичні слова (грец. Δεῖξις 'вказівку') - вказівні займенники, займенникові прислівники, вказівні частки. Тут у вигляді образу зароджується думка, яка перекладається в логіко-синтаксичну структуру лівою півкулею. Ліва півкуля обробляє інформацію за допомогою жорстких формально-логічних операцій із обмеженим числом дискретних одиниць різних рівнів - від диференціальних ознак до речень і поєднання речень.

Кредит 6. НОВІ ГАЛУЗІ ЛІНГВІСТИКИ

Лекція № 6

Тема лекції: *Когнітивна лінгвістика та її місце в науці про мову.*

Теорія неології

10. Когнітивна лінгвістика як наука.
11. Концептуальна картина світу.
12. Концепт як ключове поняття.
13. Напрями дослідження когнітивної лінгвістики.
14. Неологія.

Ключові слова: *когнітивна лінгвістика, концепт, концептосфера, концептуальна картина світу, концептуальний аналіз, мовна картина світу, неологія.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов С. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология. М. : Просвещение, 1997. С. 267–279.
2. Гладка В. А. Поняття неологізм у світлі сучасних лінгвістичних парадигм. *Наукові записки [Національного університету Серія “Філологічна”]*. Випуск 11. 2009. С. 170-177.

3. Залевская А. А. Психологический подход к проблеме концепта. Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж : ВГУ, 2001. С. 12–16.
4. Карасик В., Слышкин Г. Базовые характеристики концептов. Антология концептов. Волгоград : Парадигма, 2005. 243 с.
5. Карасик В. Языковые концепты как измерения культуры. Архангельск : Гнозис, 1997. 475 с.
6. Колоїз Ж. В. Українська неологія: здобутки та перспективи. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Сер. 105, Вип. 92. 2009. С. 57-62.
7. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація:[монографія]. К.: Акцент 2007, 160 с.
8. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
9. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі. *Дивослово*. 2003. № 6. С. 24–29.
10. Куликова И., Салмина Д. Введение в металингвистику. Лингвистическая терминология в коммуникативно-прагматическом аспекте. СПб. : САГА, 2002. 352 с.
11. Кубрякова Е. С. Концепт. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. Кубрякова, В. Демьянков и др. М. : Изд-во МГУ, 1996. С. 90–93.
12. Маслова В. Лингвокультурология : [уч. пос. для ст-в высш. учеб. заведений]. М. : Академия, 2001. 208 с.
13. Попова З., Стернин И. Когнитивная лингвистика. М. : Восток–Запад, 2007. 314 с.
14. Степанов Ю. Константы : Словарь русской культуры. Опыт исследования. М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. С. 40–76.
15. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. К. : АртЕк. 1998. 336 с.

Когнітивна лінгвістика як наука. На сучасному етапі лінгвістичних пошуків вирішення різноманітних проблем теорії і практики пов'язується з вивченням особливостей представлення знань у мові, тобто співвідношенням когнітивних і мовних структур. Важливе місце при цьому займає категоризація, під якою розуміють одну з пізнавальних форм мислення людини, що дозволяє узагальнювати її знання та досвід і здійснювати класифікацію. Категоризація та концептуалізація світу стоїть у центрі уваги *когнітивної лінгвістики*, у центрі уваги якої перебувають проблеми мови як загального пізнавального механізму репрезентації та трансформування найрізноманітнішої інформації з використанням специфічних (мовних) знаків. Функціонування мови також розглядається як різновид когнітивної діяльності..

Когнітивна лінгвістика – мовознавчий напрям, у якому функціонування мови розглядається як різновид когнітивної, тобто пізнавальної діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні явища.

Результатом виникнення когнітивної лінгвістики стало введення у науковий обіг термінів "концепт", "концептуальний аналіз", "концептуальна семантика", "концептуальна картина світу" тощо.

Сучасна когнітивна лінгвістика є антропоцентричною, її наукова парадигма окреслюється за такими аспектами:

- 1) вихідними принципами парадигми;
- 2) предметом розгляду;
- 3) процедурами, методиками і методами аналізу.

До вихідних принципів вказаної парадигми належать:

- антропоцентризм – дослідження ментальної й духовної сфери людини в їхньому зв'язку з мовою;
- когнітивізм – сфокусованість досліджень на реальні мовно-мисленнєві одиниці й процеси в мозку людини;
- експансіонізм – внутрішня спеціалізація науки і водночас тісніша інтеграція з іншими науками, в мовознавчих дослідженнях зокрема врахування культурного контексту;
- експланаторність – настанова радше на пояснення мовних явищ, аніж на їх констатацію.

Концептуальна картина світу визначається як інформаційна система, що складається зі знань, уявлень, вірувань, та є результатом пізнання людиною оточуючого світу, інтерпретації, позначення й утримання в свідомості його властивостей у вигляді певної сітки понять, структурованої як концептуальні сфери-локуси. Картина світу, яку можна назвати знанням про світ, лежить в основі індивідуальної та суспільної свідомості. Мова, в свою чергу, виконує вимоги пізнавального процесу. Концептуальні картини світу у різних людей можуть бути різними, наприклад, у представників різних епох, різних соціальних та вікових груп, різних галузей наукового пізнання. Люди, які розмовляють різними мовами, за певних обставин можуть мати близькі концептуальні картини світу, а ті, що розмовляють однією мовою – різні.

Отже, в концептуальній картині світу взаємодіє загальнолюдське, національне, професійне та особистісне. Оскільки виникнення картини світу тісно пов'язане з мовою і в більшості визначається мовою, її називають мовною картиною світу. У процесі життя людини мовна картина світу передує концептуальній та формує її, тому що людина здатна розуміти світ та саму себе завдяки мові. Саме в мові закріплюється суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний. Під концептуальною картиною світу лінгвісти розуміють: сукупність знань про світ, яка набувається в процесі діяльності

людини; способи та механізми інтерпретації нових знань. Мовна картина світу – це загальнокультурне надбання нації, вона структурована, багаторівнева, нею зумовлена комунікативна поведінка, розуміння зовнішнього і внутрішнього світу людини. Національна концептуальна картина світу відбивається у відповідній *мовній картині світу*. Мовна картина світу, у свою чергу, створюється в процесі номінації, а її ключовим елементом є слово. Саме мовний образ світу виступає як засіб експлікації знань, що створюють концептуальну картину світу. У мовній картині світу знаходять відображення наукові, до-наукові і примітивні знання, вона є важливою складовою національної культури.

Отже, згідно з когнітивною лінгвістикою, знання представлено у формі **концептів**, що розуміються як дискретні одиниці колективної свідомості, які відображають предмети реального або ідеального світу та зберігаються в пам'яті носіїв мови у вигляді вербального субстрату. Концепти, матеріалізовані у вигляді номінативних одиниць, включаються в комунікацію та відбиваються в національній мовній картині світу. Номінативний акт виявляється результатом поетапного переходу від сенсорної перцепції до закріплення значення за знаком за такою схемою: дійсність (ситуація) → інваріантні образи → більш абстрактні поняття (концепти) → словесно-знакова символізація.

Концепт має двоїсту сутність – психічну та мовну, – і це дає великий простір для тлумачення.

Уперше термін концепт був ужитий С. А. Аскольдовим-Алексєєвим у 1928 р., який визначає його як «мисленнєве утворення, яке заміщує нам у процесі думання неозначену множинність предметів того самого роду» [1, с. 269].

В. Карасик наводить низку підходів до концептів, розвинутих різними науковцями: концепт – ідея, що включає абстрактні, – конкретно-асоціативні і емоційно-оціночні ознаки, а також спресовану історію поняття; концепт – особистісне осмислення, – інтерпретація об'єктивного значення і поняття як змістовного мінімуму значення; концепт – це абстрактне наукове поняття, – вироблене на базі конкретного життєвого поняття; концепт – сутність поняття, явища у своїх – змістовних формах – в образі, понятті, символі; концепт – своєрідні культурні гени, що – входять до генотипу культури, інтегровані функціонально-системні, багатовимірні (як мінімум тривимірні) ідеалізовані формоутворення, що спираються на понятійний або псевдопонятійний базис.

Австралійська дослідниця А. Вержбицька розрізняє: концепт-мінімум – це неповне знання – смислу слова (відома реалія, але не все, що її стосується; у практиці вона для нього не є важливою); концепт-максимум – охоплює всебічне – знання смислу слова, його енциклопедичну додачу, професійні знання про реалію. У роботі Н. Арутюнової

термін концепт наділяється власним статусом. Вживання цього терміна пов'язується з розширенням предметного поля лінгвістики за рахунок взаємодії з філософією і психологією. Із підвищенням інтересу до проблеми «людина в мові» інтерпретація терміна концепт стала орієнтуватися на «сенси, який існує в людині і для людини, на інтер- і інтрапсихічні процеси, на означування й комунікацію».

За О. Кубряковою, концепт – це одиниця свідомості та інформаційної структури, що відображає людський досвід, а також «оперативна одиниця пам'яті, всієї картини світу, квант знання».

М. Телія визначає концепт, як «все те, що ми знаємо про об'єкт в усій екстенсії цього знання». Він є семантичною категорією найбільш високого ступеня абстракції, що включає в себе приватні значення конкретизації загальної семантики.

Для Ю. Степанова концепт – мікромодель культури, він породжує її і породжується нею.

Концептосфера – це чисто розумова сфера, що складається з концептів, що існують у вигляді розумових картинок, схем, понять, абстрактних сутностей, узагальнюючих різноманітні ознаки зовнішнього світу [8, с. 140]. Мовна картина світу – це та частина концептосфери, яка одержала вираження за допомогою мовних знаків, сукупність значень, переданих мовними знаками цієї мови.

Відмінними від інших є і *методи когнітивної лінгвістики*. Вона досліджує когнітивні процеси, робить висновки про типи ментальних репрезентацій у свідомості людини на основі застосування наявних в її розпорядженні власне лінгвістичних методів аналізу з подальшою когнітивною інтерпретацією результатів дослідження. Ключовими поняттями когнітивної лінгвістики є поняття інформації та її обробки людським розумом, поняття структур знання та їхня репрезентація у свідомості особистості і мовних формах. Разом із іншими науками, що входять до когнітології, вона намагається відповісти на питання про те, як організована свідомість людини, як людина пізнає світ, які відомості про світ стають знанням, як створюються ментальні простори. Значення мови є надзвичайним, саме через мову, з одного боку, об'єктивується розумова діяльність, та з іншого – її вивчення – це шлях дослідження пізнання, тому що когнітивні та мовні структури існують у певних співвідношеннях.

Когнітивна лінгвістика, як і усі науки, має свої методи наукового дослідження. Основним методом когнітивної лінгвістики є метод концептуального аналізу. У науковій літературі немає єдності й щодо терміна "концептуальний аналіз". За С. Е. Нікітіною, концептуальний аналіз можна трактувати і як аналіз концепту, і як спосіб аналізу за допомогою концептів, або такий, що має концепти як свої обмежені ознаки. Концептуальний

аналіз може розглядатися як аналіз концептів (тобто абстрактних назв), на яких ґрунтуються найуживаніші контексти слова, що лежать в основі організації її когнітивної карти. Мовознавці Т. Космеда та І. Гажева, напр., вважають, що доцільно і перспективно в ономасіологічному та семасіологічному функціонально-комунікативному аналізі поєднувати структурний і концептуальний підходи. Структурний аналіз повинен гармонійно переходити в аналіз концептуальний, що дасть змогу за деякої суб'єктивності методів прийти до об'єктивніших висновків. Семантичний аналіз виявляє семантичні компоненти, які сприяють адекватному тлумаченню знака, кінцевою метою концептуального аналізу стає побудова концептуальної моделі того інформаційного фрагмента, який фіксується знаком. Для цього елементи значення мають бути особливим чином угруповані, впорядковані та взаємопов'язані. Інструментами такого впорядкування є концептуальні структури: пропозиції, фрейми, сітки, прототипні моделі тощо. При цьому базовими структурами вважаються фрейми та прототипні моделі.

Напрями дослідження когнітивної лінгвістики. У площині когнітивної лінгвістики можна виокремити наступні найбільш важливі вектори наукового дослідження мови:

А. Теорія когнітивних моделей (фреймова семантика). Теорія когнітивних моделей, розроблена Дж. Лакоффом, вивчає ментальні простори та когнітивні моделі, що структурують ці простори. Ментальний простір – це певна сфера мислення, концепції, яка може охоплювати наше розуміння реальних і гіпотетичних ситуацій, абстрактних категорій. Ментальні простори мають суто когнітивний статус і не існують поза мисленням. Вони структуруються за допомогою різних когнітивних моделей: образно-схематичних, пропозиційних, метафоричних, метонімічних, символічних. Ч. Філлмор називав ментальні простори фреймами. Фреймова семантика як лінгвістична концепція була вперше запропонована Ч. Філлмором у середині 70-х років і була розвитком його теорії відмінкової граматики. Застосовуючи поняття фрейму, Ч. Філлмор спочатку розумів його суто лінгвістично як систему вибору мовних засобів – слів, граматичних правил і мовних категорій, – які асоціюються з прототипічними сценами або типовими ситуаціями. Пізніше поняття фрейму трактується з когнітивної точки зору як особлива уніфікована конструкція знання чи схематизація досвіду. Ще пізніше, Ч. Філлмор визначає фрейми як когнітивні структури, знання яких передбачається концептами, репрезентованими словами.

У сучасній лінгвістиці фрейм визначається таким чином: одиниця знань, яка організована навколо концепта і містить у собі дані про суттєве, типове і можливе для

цього концепта в рамках певної культури. Фрейм – це модель культурнозумовленого, канонізованого знання, яке є загальним хоча б для частини суспільства, він складається з вершини (теми), слотів або терміналів, які заповнюються пропозиціями. Основною одиницею збереження інформації є пропозиція. Фреймова семантика – це засіб когнітивного та семантичного моделювання мови. Він дає можливість моделювати принципи структурування і відображення певної частини людського досвіду, знань у значеннях мовних одиниць, способи активації загальних знань, які забезпечують розуміння в процесі мовної комунікації.

Б. Концептуальна метафора та концептуальна метонімія, розроблена Дж. Лакофом та М. Джонсом. Дж. Лакофф та М. Джонс, представники концептуальної теорії метафори, вважають, що метафора є невід’ємним складовим компонентом нашого буденного життя. Понятійна система, в рамках якої людина мислить та діє, метафорична за своєю суттю та відіграє головну роль у визначенні реальності, вона керує нашим життям, нашою буденною діяльністю, нашою поведінкою з іншими людьми. Оскільки понятійна система є метафоричною, то наше мислення, буденний досвід та поведінка обумовлюються в значній мірі метафорою. Концептуальна метафора визначається як перенесення інформації з однієї сфери знань (сфери-джерела – source domain – яка містить в собі інформацію про предмет, явище, подію, яка використовується для позначення іншого предмета чи явища) в іншу сферу знань, так звану сферу мети - target domain, що містить в собі інформацію про позначувану сутність. Усі види метафор, якими людина користується протягом життя вони поділяють на структурні, орієнтаційні та онтологічні метафори. Так, до структурних метафор належать ЧАС це ГРОШІ, до орієнтаційних – ЩАСТЯ це ЗВЕРХУ, НЕЩАСТЯ ЗНИЗУ, до онтологічних – ІНФЛЯЦІЯ це СУТНІСТЬ, ПСИХІКА це МАШИНА, МЕХАНІЗМ тощо.

Концептуальна метафора та метонімія тісно пов’язані між собою, вони працюють за більш-менш аналогічними механізмами, але багато вчених наполягають на їх розмежуванні. На відміну від концептуальної метафори, в метонімії розуміння одного концепту в термінах іншого відбувається у площині спільної концептуальної сфери, що призводить до висвітлення концептосфери, яка у своєму прямому значенні має другорядний характер у межах матриці source domain, напр., ЧАСТИНА ЗАМІСТЬ ЦІЛОГО, ПРИЧИНА ЗАМІСТЬ НАСЛІДКУ тощо. Вивченням концептуальної метонімії займаються в першу чергу зарубіжні мовознавці (див., напр., праці А. Barcelona, R. Dirven), а також наші вітчизняні науковці.

В. Теорія семантичних прототипів. Теорія семантичних прототипів (семантика прототипів) існує як галузь когнітивної лінгвістики з 70-их років ХХ ст. завдяки працям Е.

Рош та її однодумців. Підґрунтям семантики прототипів є основні досягнення теорії прототипів. У найширшому сенсі, теорією прототипів можна назвати підхід до визначення внутрішньої структури поняття як що містить вказівки на те, що деякі елементи поняття є прототипами. Завдання такої теорії – пояснити віднесення об'єкту до того або іншого прототипу в рамках тієї або іншої конкретної інтерпретації мови.

Розробкою та вдосконаленням теорії семантичних прототипів займались лінгвісти А. Вежбицька, Ч. Філлмор тощо. Вона об'єднує пізнання психології і лінгвістика і описує кількісну градацію приналежності певних одиниць до певних категорій. Згідно цієї теорії, в людській свідомості з самого народження існують певні прототипи, центральні нормативні елементи певної категорії, тобто найбільш типові її представники, напр., прототип птахів – горобець.

Класифікація прототипів, за Дж.Лакоффом, включає, серед іншого:

1. Типові приклади, як в пропозиції “Вільшанки і горобці – типові птахи”.
2. Соціальні стереотипи: зазвичай усвідомлюються (можуть бути предметом обговорення) в суспільстві, а тому мінливі в часі, в результаті явних угод людей. Використовуються в міркуваннях і особливо в так званих “несподіваних висновках”. Можливі і розбіжності в питанні про доцільність їх вживання в тому або іншому міркуванні. Приклад: “звичайний політик схильний до таємних угод, корисливий і нечесний”.

Першими наробками в семантиці прототипів стали дослідження Б.Берліна та П.Кейя щодо основних кольороназв, в результаті чого було встановлено, що в людській свідомості існують 11 основних кольірних концепти: чорний, білий, червоний, зелений, жовтий, синій, коричневий, фіолетовий, рожевий, оранжевий, сірий, та велика кількість неосновних, похідних концептів. Дослідження також показало, що не всі мови мають кольороназви для основних кольірних концептів. Але для значної кількості мов існує певна кольірна ієрархія.

Отже, однією з головних ознак семантичних прототипів є перш за все наявність центрального представника категорії (прототипа). На його основі структурується уся категорія і визначаються її складові елементи.

Г. Когнітивна теорія літератури (когнітивна поетика). За останні десятиліття в українському мовознавстві в рамках когнітології стрімко розвивається нова галузь – когнітивна теорія літератури (а cognitive theory of literature. Об'єкт дослідження традиційної теорії літератури та її когнітивного напрямку спільний – художній твір. Проте підходи до його вивчення та мета дослідження відрізняються. Мета когнітивної теорії літератури (або когнітивної поетики) – розкрити ті когнітивні процеси, на основі яких

відбувається продукування, сприйняття та інтерпретація тексту. Когнітивний напрям не зосереджується лише на самому текстові та на внутрішніх закономірностях його побудови. Він прагне синтезу когнітивних, пізнавальних, комунікативно-діяльнісних сторін буття, вивчення функціонування мови разом з її носієм.

На теренах України дослідження у цьому напрямку проводять професори Л.І. Белєхова, О.П. Воробйова, С.А. Жаботинська та ін. Характерною рисою когнітивної теорії літератури є відхід від традиційного погляду на тропи як на суто мовне явище. У межах цього підходу тропи розглядаються як спосіб вивчення когніції, проте увага зосереджується, насамперед, на метафорі, вивченню інших тропів, зокрема метафори, метонімії, образного порівняння тощо приділено значно менший інтерес.

В українському мовознавстві дуже актуальним є вивчення текстових концептів у різних текстах та дискурсах. *Текстовий концепт* представляють, за словами О.М. Кагановської, як двоїсту сутність, що інтегрує мовленнєвий і розумовий плани. Мовленнєвий план текстового концепту є виявом його вербального характеру, й у такому разі концепт постає як реальність, що віддзеркалена у свідомості не безпосередньо, а через мову. У розумовому плані текстовий концепт розглядається як образ, у якому втілено певні культурно-зумовлені уявлення мовців про навколишній світ.

Слід зазначити, що методика концептуального аналізу застосовується насамперед на прикладах поетичних творів. Напр., дослідження Л.І.Белєхової присвячене розгляду еволюції словесного поетичного образу та теоретичної думки про нього крізь призму когнітивної моделі поетик. Робота зосереджена на розкритті природи словесного поетичного образу в ракурсі лінгвокогнітивної парадигми та побудові оригінальної типології образів американської поезії. Особлива увага приділяється лінгвокогнітивним механізмам створення нових образів, що здійснюють концептуальний прорив у осмисленні світу людиною. Спроба застосувати методику концептуального аналізу до прозових творів була зроблена у дисертаційних дослідженнях О.М. Кагановської, О.С. Колесник, Д.М. Павкіна тощо.

Неологія – це наука, що вивчає процеси лексико-семантичного оновлення мови. Поряд із неологізмами об'єктами вивчення сучасної неології стали інновації та багатоаспектні інноваційні процеси в мові. Актуалізація – це один із інноваційних процесів, що відбуваються на лексичному рівні мови.

Термін «неологія» в значенні «наука про неологізми» активно впроваджує російський дослідник французької неології В. Гак, який досить широко окреслив завдання

цієї лінгвістичної царини, що згодом, як свідчать сучасні неологічні дослідження, почали зводити до з'ясування типології нових слів у мові та мовленні.

Виокремленню цієї особливої царини лінгвістичних знань сприяла висока «неогенність» ХХ століття, «неологічний бум» і, відповідно, активізація уваги з боку мовознавців до проблем нових явищ у мові та мовленні. Хоч сам термін «неологія» в науковий обіг вводять ще на початку ХІХ століття і використовують для означення сукупності нових слів: у 1801 році в Парижі вийшла друком лексикографічна праця Л. Мерсьє «Neologie, ou vocabulaire de mots nouveaux, a renouveler, ou pris dans des acceptions nouvelles» («Неологія, або словник слів нових, слів, що підлягають оновленню, і слів, узятих у нових значеннях»).

Українська неологія. Становлення української неології – це результат тривалих наукових пошуків великої когорти як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців; це історія фіксування та диференціації нових слів у мові та мовленні, дискусії щодо яких не припиняються й до сьогодні. Останні зумовлені, насамперед, тим, що донині немає чіткого загальноприйнятого визначення поняття основної одиниці неології – неологізму, відсутня єдність у поглядах на його диференційні ознаки, остаточно не з'ясовано місце індивідуально-авторських, або okazіональних, утворень у системі неологічного матеріалу. Упродовж двох останніх десятиріч під впливом зовнішньо- і внутрішньомовних чинників у лексиці і словотворенні української мови відбуваються досі не знані зміни, потужні динамічні процеси, що потребують глибокого, вдумливого дослідження, осмислення їх з погляду нормативності, відповідності традиціям і усталеним зразкам українського словотворення, потребам мовної практики українського суспільства в умовах його демократизації та світової глобалізації. Саме ці процеси спонукали українських мовознавців спочатку лексикографічно опрацювати різні типи лексичних інновацій, передусім нових запозичень та новотворів, неологізмів з різних функціонально-стильових різновидів української мови, тобто зафіксувати їх у словниках і словничках, у яких ставили перед собою, як слушно наголошує Є.А.Карпіловська, суто збиральницьке завдання. У них на копичували фактологічну базу для розгортання лінгвістичних досліджень інноваційних процесів, зокрема процесів фонетичної, словотвірної та граматичної адаптації неозапозичень, їхнього освоєння українською літературною мовою і входження до нормативного українського лексикону. Паралельно зі створенням дослідницької бази деякі лінгвісти у своїх дисертаційних працях робили перші спроби теоретично осмислити нові явища та процеси в українській лексиці і словотворенні (Г.М. Віняр, Т.А. Коць, Д.В. Мазурик, О.А. Стишов, І.М. Кочан, Ж.В. Колоїз, А.М. Не любя та ін.).

Від цих праць за багатьма ознаками відрізняється монографія Н.Ф.Клименко, Є.А. Карпіловської та Л.П. Кислюк “Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі”, що побачила світ 2008 року. Із-поміж найважливіших відзначимо п’ять: 1) широта охоплення лексичних інновацій, унікальність джерельної бази, бо вона спирається на реєстри новітніх словників новотворів, виданих в Україні від 2000 року, комп’ютерний фонд лексико-словотвірних інновацій, який укладають співробітники відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України, Морфемно-словотвірний фонд обсягом понад 170 тисяч одиниць, словники іншомовної лексики, власну картотеку неолексем Л.П. Кислюк, створену на основі українськомовної періодики 1991–2006 рр. та інші джерела; 2) наявність чіткої лінгвістичної концепції аналізу лексичних інновацій, яку засвідчує запропонована низка засадничих понять і термінів неології та неографії: зокрема, обґрунтовано вживання термінів лексична інновація, неолексема і неологізм як абсолютних синонімів, запропоновано критерії поділу лексичних інновацій на новотвори, неозапозичення та неосемантизми, розмежовано неозапозичення й іншомовні вкраплення, чи варваризми, виокремлено такі поняття неології, як морфемні та словотвірні інновації, визначено критерії відмежування неоформанта від неоморфеми, з’ясовано обсяг поняття неосемантизм на тлі раніше вживаних понять і термінів; 3) тісний зв’язок аналізу процесів номінації зі словотворенням; 4) послідовне прив’язування лексичних інновацій до функціонально-стильових різновидів української мови, надання лексикону публіцистики визначальної ролі у формуванні нових лексичних і словотвірних норм; 5) визначення “соціальних перспектив” нових слів і значень. Цю працю з української неології вирізняє ще й те, що її створили досвідчені дериватологи та лексикологи, високопрофесійні фахівці з інформаційних технологій.

Докладно проаналізовано способи протидії тиску чужомовних одиниць на лексичну та словотвірну підсистеми української мови, що видається нині досить актуальним. До них віднесено калькування, адаптацію та гібридні утворення. Констатовано, що наприкінці ХХ ст. українська мова, як і багато інших мов світу, зазнає найбільшого впливу з боку англійської мови та її американського варіанту передусім через Інтернет, засоби масової інформації та рекламу, а також з боку французької, німецької, італійської, російської, китайської, корейської та інших мов, проте лише в певних тематичних групах.

Графічні варіанти неолексем іноді порушують узвичасну графіку слів української літературної мови. Тимчасовий характер графічної варіантності і формування виразної тенденції до надання переваги адаптованим простим лексемам на зразок *піар*, *онлайн* та ін.

Деякі варіанти (дублети) зумовлені недосконалістю української орфографії, відсутністю єдиних традицій у передаванні певних звуків, звукосполук тощо (автор Л.П. Кислюк). Справді, у передаванні слів іншомовного походження український правопис непослідовний, бо він значною мірою зорієнтований на російську традицію. Проте сьогодні уже не зазнає такого тиску, як раніше. Тому розбіжності в написанні нових лексем зумовлені не так відсутністю традиції чи правила, як неврахуванням певного правила чинного правописного кодексу. Ідеться, зокрема, про ігнорування правила так званої “дев’ятки”, що спричинило неправильні написання *тінейджер* (замість правильного *тинейджер*), *месідж* (замість *месидж*), *бодібілдер* (замість *бодибілдер*), *бодібілдинг* (замість *бодибілдинг*), *рімейк* (замість *римейк*), *скріншот* та ін.

Усупереч особливості звукового ладу української мови, суть якої полягає в тому, що їй не властиве зіяння, редактори деяких газетно-журнальних видань уживають неолексеми *інаугурація*, *уотергейт*, *медіа* та інші замість органічних для неї *інавгурація*, *вотергейт*, *медія*. Л.П. Кислюк відзначає про надання переваги варіантам, адаптованим до фонетичної та граматичної підсистем української літературної мови, а не тим, що деформують ці підсистеми.

Найбільші за своїм складом, найпотужніші словотвірні гнізда з вершинами-неолексемами *інтернет*, *бізнес*, *медіа*, *піар*, здатні утворювати гібридні похідні одиниці. Нові деривати заповнили потрібні номінативні лакуни чи поповнили синонімічні ряди, а які дублюють питомі одиниці іншомовними, тобто є надлишковими, а які навіть деформують традиції українського словотворення. Прикладом деструктивного впливу англійської мови на українську багато дослідників сьогодні вважає складні утворення з двох іменників, перший з яких має атрибутивне значення, оскільки вони обмежують прикметникове словотворення та прикметникове (спеціалізоване) вираження ознаки. Ідеться про такі деривати, як *бізнес-інтереси* (замість *бізнесові інтереси*), *медіа-стиль* (замість *медійний стиль*), *піар-прорив* (замість *піарівський прорив*), *інтернет-видання* (замість *інтернетівське видання*) тощо.

Аналіз лексичних та словотвірних інновацій уможливив створення проекту (автор Є.А.Карпіловська) укладання неологічних словників різних типів, що, безперечно, на часі, оскільки неолексеми та неосполуки через невідповідність лексичним або словотвірним нормам не потрапляють до реєстрів нових нормативних словників української мови. Підтримуючи подальше укладання диференційних неологічних словників пояснювального типу, авторка обґрунтовує потребу в створенні комплексних, або інтегральних, словників, які “подаватимуть серії слів, об’єднаних спільною ознакою новизни”, словників, які започатковують якісно новий етап в опрацюванні нової лексики.

